

2/2019

Φεβρουάριος 2019

**ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΟΤΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ:
Ο Ρόλος και οι Συνέπειες Εθνικών και Θρησκευτικών
Συγκρούσεων**

Κωνσταντίνα Καραθάνου

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

2/2019
Φεβρουάριος 2019

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ:
Ο Ρόλος και οι Συνέπειες Εθνικών και Θρησκευτικών Συγκρούσεων

Κωνσταντίνα Καραθάνου

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ: Ο Ρόλος και οι Συνέπειες
Εθνικών και Θρησκευτικών Συγκρούσεων

2/2019

Λευκωσία, Φεβρουάριος 2019

Copyright © Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Κωνσταντίνα Καραθάνου

Η Κωνσταντίνα Καραθάνου γεννήθηκε στην Αθήνα. Έχει σπουδάσει αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και συντήρηση αρχαιοτήτων, ενώ είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος στην Προστασία μνημείων από το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Είναι Υποψήφια διδάκτωρ στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με γνωστικό αντικείμενο τη Βιβλική Αρχαιολογία. Έχει παρακολουθήσει μαθήματα στο Πάντειο πανεπιστήμιο και έχει λάβει μέρος σε πολλά διεθνή σεμινάρια. Επιπλέον, μελετά την αρχαιολογία Μεσογειακού χώρου και τις Διεθνείς σχέσεις.

Είναι αρχαιολόγος στο Υπουργείο Πολιτισμού και έχει λάβει μέρος σε σημαντικά ανασκαφικά, αναστηλωτικά και έργα συντήρησης με τελευταίο εκείνο της συντήρησης του Ιερού Κουβουκλίου του Πανάγιου Τάφου στο Ναό της Αναστάσεως στα Ιεροσόλυμα, υπό την εποπτεία του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου.

Γνωρίζει Αγγλικά, Γαλλικά, Αραβικά, Εβραϊκά και είναι κάτοχος διπλώματος αυτόνομης κατάδυσης δύο αστέρων.

**ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ:
Ο Ρόλος και οι Συνέπειες Εθνικών και Θρησκευτικών
Συγκρούσεων**

I.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
II.	ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ	14
III.	ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	18
IV.	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ	20
V.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	26
VI.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	33
	Ελληνική Βιβλιογραφία	33
	Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	37
	Ιστοσελίδες.....	39

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Σκοπός του άρθρου είναι να καταδείξει μέσα από λίγες γραμμές το ρόλο και τη σημασία των δράσεων που αποσκοπούν στην ασφάλεια και προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Για τον λόγο αυτό το ενδιαφέρον θα επικεντρωθεί α) στη διαχείριση των κρίσεων και β) στην άμβλυση των συγκρούσεων. Είναι προφανής η σημασία και αξία που οι δύο αυτοί παράγοντες έχουν για την ασφάλεια των παραπάνω αγαθών. Γι'αυτό τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια διευθέτησης ή επίλυσης των κρίσεων και των συγκρούσεων. Απομένει βέβαια να βρεθούν οι τρόποι για να επιτευχθεί αυτό. Αν και η έννοια και η σημασία του διλήμματος της ασφάλειας πρωτοειπώθηκε από τον Θουκυδίδη, στη σύγχρονη ιστορία μόλις στα μισά του εικοστού αιώνα επισημάνθηκε μέσα από τα γραπτά του Herz¹ τη δεκαετία του 1950.

Σε συνθήκες κρίσης είναι σημαντική η μελέτη μεθόδων και πρακτικών προστασίας των μνημείων και των αρχαιοτήτων στο ευρύτερο πλαίσιο της διεθνούς προστασίας που παρέχει η διεθνής κοινωνία. Ειδικότερα, στόχος του άρθρου είναι η κατάδειξη του ζητήματος της εμπορίας, της παρεπόμενης εκμετάλλευσης ή και της καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών, εν ευρεία έννοια, το σβήσιμο της ιστορικής μνήμης του κατέχοντος αντιπάλου και η ανάδειξη του ειδικού ζητήματος του θρησκευτικού φανατισμού, ως ειδικής παραμέτρου που επηρεάζει, αδιαμφισβήτητα, την οργανωμένη προστασία των μνημείων και των αρχαιοτήτων. Τα μνημεία συχνά γίνονται όργανο όσων θέλουν να υποκινήσουν το μίσος των ατόμων για τους οποίους η θρησκεία είναι η ζωή τους. Χειραγωγούν την εκκλησία και την εξουσία. Ο εχθρός θεωρεί τα αλλόθρησκα έργα τέχνης αιρετικά και επιθυμεί να τα καταστρέψει. Ληλατεί² αρχαιότητες με σκοπό το κέρδος (για να χρηματοδοτήσουν τις παράνομες δραστηριότητές τους πχ daish). Μέσα από την καταστροφή των αρχαιοτήτων τα οποία έχουν παγκόσμια αξία επιδιώκουν και κερδίζουν δημοσιότητα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ISIS).³ Ο κατακτητής καταστρέφοντας τις αρχαιότητες επιδιώκει να σβήσει τη μνήμη και τον πολιτισμό ενός λαού, με λίγα λόγια το σβήσιμο της ιστορίας του με σκοπό της επισφράγιση της κατάκτησής του. Ο εχθρός για να επισφραγίσει την κατάληψη και να εξουθενώσει το λαό, έχτιζε τα μνημεία του πάνω από αυτά του κατακτηθέντος ισοπεδώνοντας με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη

---

¹ Βλ. Ενδεικτικά ένα κείμενο του Herz: John H. Herz, "Journal Article, Idealist Internationalism and the Security Dilemma", World Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), pp. 157-180. Πρόκειται για μια θεωρία των Διεθνών Σχέσεων το "Δίλημμα της Ασφάλειας" που εισήγαγε ο John Herz η οποία θέτει το δίλημμα της αύξησης της ασφάλειας ενός κράτους χωρίς την ταυτόχρονη μείωση της ασφάλειας άλλων κρατών.

² Η λεηλάτηση είναι εγγενές στοιχείο του πολέμου που στοχεύει στην ταπείνωση του αντιπάλου από την αρχαιότητα ακόμη. Η τακτική αυτή συνεχίστηκε και στη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα.

³ Cunliffe Emma, Leonardo Leckie, Bastien Varoutsikos, Towards a Protection of the Syrian cultural heritage: a summary of the national and international responses volume iv, Published by Heritage for Peace 2017, passim.

και την ιστορία του. Συχνά προέβαιναν σε πράξεις ασέβειας στα μνημεία με σκοπό να δηλώσουν εντονότερα το γεγονός ότι ήταν κατακτητές.⁴

Οι τρομοκρατικές - θρησκευτικές οργανώσεις ή τα non state militant groups εφαρμόζουν τακτικές οργανωμένου εγκλήματος για να ενισχύσουν οικονομικά τις παράνομες ενέργειές τους εις βάρος των αρχαιοτήτων. Οι δραστηριότητες τους αυτές υποκινούνται μέσα από τα ερεθίσματα που τους προμηθεύει ο θρησκευτικός τους φανατισμός (Ισλαμικός Φονταμενταλισμός δηλ. το ριζοσπαστικό Ισλάμ), ειδικά στο χώρο της Μέσης Ανατολής και συγκεκριμένα στο Αφγανιστάν, στο Ιράκ και στη Συρία, όπου σήμερα παρουσιάζουν έξαρση οι έκνομες δραστηριότητες αυτών των οργανώσεων.

Αποτελεί δυστυχώς συνηθισμένο φαινόμενο η καταστροφή, η λεηλάτηση και η σύλληψη μνημείων και κτηρίων πολιτιστικής κληρονομιάς σε πολέμους και εθνικιστικές συγκρούσεις. Οι συνέπειες για τις αρχαιότητες είναι καταστροφικές. Μια από αυτές είναι και η παράνομη διακίνησή τους (illicit trafficking). Η παράνομη αυτή δραστηριότητα αποτελεί διεθνές έγκλημα που πλήττει τις χώρες προέλευσης, τις χώρες διέλευσης και τις χώρες τελικού προορισμού, τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες.⁵ Ο πόλεμος καταστρέφει την οικονομία και τον πολιτισμό, ενώ η αρχαιοκαπηλία ενισχύει τους αντάρτες με όπλα και χρήμα. Οι λεηλασίες έγιναν πηγή χρηματοδότησης αντικαθεστωτικών ομάδων, οι οποίες αντάλλασσαν αρχαίους θησαυρούς με όπλα. Η Interpol προσπαθεί να συντονίσει τις έρευνες για να βρεθούν τα κλοπιμαία.

Όσον αφορά στις ενάλιες αρχαιότητες, οι τραγικές συνέπειες των λαθρανασκαφών και της παράνομης ανέλκυσης των αρχαιοτήτων από το βυθό, είναι ότι τα αποκομμένα αυτά κομμάτια που έχουν αφαιρεθεί από το συγκεκριμένο πλαίσιο της ανασκαφής τους, δεν έχουν καμία ιστορική αξία. Το τοπίο ενσωματώνεται ιδανικά με το αρχαίο μνημείο, μέσα από τη σχέση συνοχής και αρμονίας.

Για τους λόγους που θα αναπτυχθούν στη συνέχεια, ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζουν οι ενάλιες Αρχαιότητες: Η πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των χωρικών υδάτων, καθώς και εντός θαλάσσιων ζωνών στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.⁶

---

⁴ Γιώργος Λεκάκης, Αρχαιοκαπηλίες των Γερμανών στην Ελλάδα επί κατοχής, εκδ. Κάδμος, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 19.

⁵ Η μαύρη αγορά έργων τέχνης αποτελεί μία από τις πιο προσοδοφόρες παράνομες δραστηριότητες εμπορίου που δυστυχώς εντείνεται με τα χρόνια αλλάζοντας συνεχώς μορφή.

⁶ Η χώρα μας βρίθει αρχαιολογικών θησαυρών, γι' αυτό και τα κρούσματα λαθρανασκαφών και αρχαιοκαπηλίας στους βυθούς είναι πάρα πολλά!

Οι τραγικές συνέπειες της λαθρανασκαφής και της παράνομης ανέλκυσης τους από το βυθό είναι ότι τα αποκομμένα αυτά κομμάτια που έχουν αφαιρεθεί από το συγκεκριμένο πλαίσιο της ανασκαφής δεν έχουν καμία ιστορική αξία.⁷ Οι αρχαιολόγοι και οι συνάδελφοί τους (οι οποίοι κατά 73,4% παραδέχονται ότι έχουν παρατηρήσει ζημιές και λεηλασίες στον χώρο που εργάζονται), πιστεύουν ότι η λαθρανασκαφή καταστρέφει τις πληροφορίες που θα μπορούσαμε να μάθουμε για πολλούς αρχαίους πολιτισμούς του κόσμου μας. Τα αναντικατάστατα αυτά τεχνουργήματα, που ποτέ δεν μετακινήθηκαν από την αρχική θέση απόθεσής τους, είναι η μόνη πηγή πληροφοριών που έχουμε και που χάνεται για πάντα, αν αυτά κλαπούν. Είναι οι μάρτυρες της πορείας μας μέσα στο χρόνο, είναι «σπαράγματα» ιστορίας μέσα από τα οποία γνωρίζουμε καλύτερα και τον εαυτό μας. Όμως, η αρχαιοκαπηλία είναι ομολογουμένως τόσο εκτεταμένη σε κάποιες χώρες που έχουμε χάσει πλέον κάθε ελπίδα να μελετήσουμε το παρελθόν και να γνωρίσουμε την ιστορία τους.⁸

Το ισχύον πλαίσιο της Ενάλιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς όσον αφορά στη νομική του διάσταση είναι αρκετά πολύπλοκο αφού εμπλέκονται σε αυτό πολλοί κλάδοι δικαίου όπως το δίκαιο της θάλασσας, το εμπορικό και το δίκαιο περί προστασίας των αρχαιοτήτων. Μάλιστα στη δεκαετία του εβδομήντα είχε χαρακτηριστεί ως ένας “νομικός λαβύρινθος”.⁹

Η Σύμβαση της UNESCO για την προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί το διεθνές θεσμικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να εξασφαλίζεται κατά το δυνατόν η κληρονομιά αυτή. Σύμφωνα με τη σύμβαση της UNESCO στο Παρίσι το 2001, η υποθαλάσσια πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει όλα τα ίχνη της ανθρώπινης ύπαρξης που έχουν πολιτιστική, ιστορική ή αρχαιολογική σημασία και βρίσκονται μερικά ή ολικά κάτω από το νερό, περιοδικά ή συνέχεια, τουλάχιστον για ένα διάστημα εκατό ετών, που τα κράτη μέλη θα διαφυλάξουν για το καλό της ανθρωπότητας αντιμετωπίζοντας τα ως αναπόσπαστο κομμάτι της ευρύτερης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Προκειμένου για

---

⁷ Με τον Ν.3409/2005 επιτρέπεται η άσκηση υποβρύχιας δραστηριότητας στη θάλασσα με αναπνευστικές συσκευές ή άλλα υποθαλάσσια μέσα, χάριν αναψυχής. Έτσι, απελευθερώνεται η αυτόνομη κατάδυση στις ακτές της χώρας εκτός από τις περιοχές για τις οποίες συντρέχουν λόγοι ειδικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικού ή οικολογικού ενδιαφέροντος). Οι περιοχές εναλίων αρχαιολογικών χώρων προσδιορίζονται από τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού σύμφωνα με τα άρθρα 12 και 15 του ν.3028/2002 (ΦΕΚ 153Α'). Κατ' εξαίρεση κάποιοι κηρυγμένοι ενάλιοι αρχαιολογικοί χώροι μπορούν να χαρακτηρίζονται ως υποβρύχια μουσεία, στα οποία επιτρέπεται καθοδηγούμενη κατάδυση, πάντα με συνοδεία δυτών φυλάκων αρχαιοτήτων ή αρχαιολόγων.

⁸ Πάνω από 6.000 ναυάγια αρχαίων πλοίων με αρχαία κράνη, αγάλματα, κεραμική, κοσμήματα κινδυνεύουν τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας, ιδιαίτερα από εταιρίες με οργανωμένα προγράμματα κατάδυσης και ανέλκυσης αρχαιοτήτων, οι οποίες διαθέτουν προηγμένες συσκευές ανίχνευσης.

⁹ Πρόκειται για ένα εξειδικευμένο αντικείμενο που όπως αναφέρεται στη σύμβαση της Unesco του 2001 στο Παρίσι, ξεφεύγει της πεπατημένης προστασίας των χερσαίων χώρων αφού φεύγουμε από το φυσικό μας περιβάλλον.

την επίτευξη αυτού, τα κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται για την προστασία της υποθαλάσσιας κληρονομιάς και θα πρέπει να είναι η πρώτη τους επιλογή η in situ διατήρηση, έρευνα και καταγραφή της για την πρόληψη ενεργειών αρχαιοκαπηλίας.

Η θάλασσα δεν διέπεται από ένα ενιαίο καθεστώς αλλά υπάρχουν διάφορες ζώνες όπως: α) αιγιαλίτιδα ζώνη ή χωρικά ύδατα είναι η ζώνη αυτή στην οποία το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη κυριαρχία και στην Ελλάδα έχει πλάτος μόνο 6 ναυτικά μίλια, ενώ μπορεί να φτάσει και τα 12 β) η συνορεύουσα ζώνη, είναι μια θαλάσσια περιοχή που συνορεύει με τη χωρική θάλασσα και εκτείνεται πέρα απ' αυτή, μέχρι του ορίου των εικοσιτεσσάρων μιλίων από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετράται και το εύρος της χωρικής θάλασσας. Στη ζώνη αυτή το παράκτιο κράτος ασκεί περιορισμένα δικαιώματα ελέγχου για παρεμπόδιση παραβιάσεων τελωνειακών, δημοσιονομικών, μεταναστευτικών ή υγειονομικών νόμων και κανονισμών στο έδαφος του ή στην χωρική του θάλασσα καθώς και να τιμωρεί κάθε υπεύθυνο γι' αυτές τις παραβιάσεις. Το παράκτιο κράτος επίσης, μπορεί να θεωρήσει παραβίαση των παραπάνω νόμων και κανονισμών του, κάθε ανέλκυση αντικειμένων αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα από την συνορεύουσα ζώνη του χωρίς την έγκριση του, με βάση το άρθρο 149 της Σύμβασης Montego Bay και το άρθρο 303 παράγραφος 2 σε συνδυασμό με το άρθρο 33 της ίδιας συνθήκης και δημιουργείται μια de facto ζώνη αρχαιολογικού ελέγχου ως τα 24 ναυτικά μίλια. Τα αρχαία που βρίσκονται πέραν των 24 ναυτικών μιλίων είναι απροστάτευτα και οποιοσδήποτε μπορεί να ανελκύσει ναυάγιο στην ανοιχτή θάλασσα όπου κανένα κράτος δεν ασκεί δικαιοδοσία και ισχύει παραδοσιακά η δικαιοδοσία του κράτους της σημαίας και η έννοια της Εθνικότητας. Η Τουρκία αντιδρά σθεναρά στο να καθιερωθεί στο Αιγαίο συνορεύουσα ή αρχαιολογική ζώνη γιατί δεν θέλει να επεκταθεί η δικαιοδοσία της Ελλάδας. Έτσι η χώρα μας δεν έχει συνορεύουσα ζώνη γ) η αποκλειστική οικονομική ζώνη αφορά στα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στον βυθό. Στο πλαίσιο όμως του δικαίου της θάλασσας η έννοια της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας αφορά στο φυσικό περιβάλλον και τους πόρους του και τα αρχαιολογικά αντικείμενα δεν αποτελούν φυσικούς πόρους. Για την έρευνα επί της υφαλοκρηπίδας¹⁰ απαιτείται η συναίνεση του παράκτιου κράτους. Το 1956 η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (νομικό όργανο των Η.Ε.) είχε δηλώσει ότι δεν μπορούν να ερμηνευτούν τα ναυάγια και τα αρχαία αντικείμενα εν γένει ως φυσικοί πόροι της υφαλοκρηπίδας.

Επομένως η τύχη των αγαθών αυτών αναπόφευκτα εξαρτάται από τα δικαιώματα που αναγνωρίζει το Διεθνές δίκαιο, αφενός στα παράκτια κράτη και ενδεχομένως και σε τρίτα κράτη για τα οποία τίθεται το θέμα αν έχουν το δικαίωμα ανέλκυσης των ναυαγίων και ενδεχομένως να αποφασίσουν για την περαιτέρω τύχη τους.

---

¹⁰ Έχει ελάχιστο εύρος 200 ναυτικά μίλια και μέγιστο 350 ναυτικά μίλια.

Η Σύμβαση του Δικαίου της θάλασσας η οποία υπεγράφη το 1982 στη διάρκεια της τρίτης συνόδου των Η.Ε. για το δίκαιο της θάλασσας, είχε χαρακτηριστεί ως το "Σύνταγμα της θάλασσας και των ωκεανών" και αποτελεί την πρώτη σύμβαση που περιλαμβάνει συγκεκριμένες ρυθμίσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στα πλαίσια αυτής της σύμβασης υπήρχαν πολλές προτάσεις για την δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους και πέραν των ορίων των χωρικών υδάτων.

Στην Ελλάδα ο πρώτος κωδικοποιημένος νόμος για την προστασία των ενάλιων αρχαίων θεσπίστηκε το 1932 (άρθρο 1) εκεί αναφέρεται ότι τα αρχαία περιέρχονται στη ιδιοκτησία του κράτους. Σήμερα το νομικό όπλο που διαθέτει η αρχαιολογική υπηρεσία για την προστασία τους είναι ο ν. 3028/2002 άρθρο 15.

Αρχαίο μνημείο θεωρείται στο χώρο όπου δημιουργήθηκε, αλλού "δεν χωρεί". Αυτό βέβαια ισχύει και για τις χερσαίες αρχαιότητες. Ενδεικτική είναι η φράση:

Γί'αυτά τα μάρμαρα επολεμήσαμε-Μακρυγιάννης

Ο Μακρυγιάννης λες και έβλεπε τη δολιότητα των ξένων στην μετεπαναστατική Ελλάδα που την έβλεπαν ως ξέφραγο αμπέλι για να κλέψουν τις αρχαιότητές της. Ενδεικτικό είναι το περιστατικό που συνέβη στην Αίγινα με τον Αθανάσιο Ιατρίδη που ήταν βοηθός του Μουστοξύδη, όταν εκείνος το 1829 ανέλαβε την Εφορεία του Μουσείου της Αίγινας, για τη φύλαξη και τη συγκέντρωση των αρχαιοτήτων που εκείνον τον καιρό ήταν στη διάθεση των ξένων αρχαιοκαπήλων, πολλοί από τους οποίους είχαν και επίσημη ιδιότητα. Συγκεκριμένα κάποτε ήρθε σε ένοπλη σύγκρουση με Εγγλέζους επίσημους όταν ένα βράδυ του 1833 ένα Εγγλέζικο πολεμικό καράβι, υπό τις διαταγές του Αντιπρέσβυ της Αγγλίας Δώκινς, πλησίασε στις ακτές της Αίγινας και μερικοί ναύτες με μία βάρκα αποβιβάστηκαν στο νησί με σκοπό την αρπαγή αγάλματος από την πλατεία. Η κλοπή απετράπη χάρις την ένοπλη παρέμβαση του ζωγράφου Αθανάσιου Ιατρίδη που έτρεξε προς την παραλία και με τις φωνές του ξεσήκωσε τον κόσμο. Με τουφεκιές, φωνές και άγριες διαθέσεις, ανάγκασαν του ναύτες του Δώκινς να αφήσουν το άγαλμα και να γυρίσουν άπρακτοι στο καράβι τους.¹¹

Ενδεικτικό είναι ότι κατά την διάρκεια του Β' ΠΠ κατεστράφη το 20% της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Η αφαίρεση των πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με τον Χίτλερ, χρησίμευε ως εγγύηση για τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις. Η αλήθεια είναι ότι στόχευε μόνο στον

---

¹¹ Μιχάλης Σταφυλάς, "Αθανάσιος Ιατρίδης ο εκ του Καρπενησιού", επιμέλεια Κλ. Σ Κουτσούκης, - Κ. Αρώνη - Τσίχλη, Η Ευρυτανία κατά τους Επαναστατικούς χρόνους και Μετεπαναστατικούς χρόνους, 170 χρόνια από τον θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη, Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών Παντείου Πανεπιστημίου, Επιστημονική Βιβλιοθήκη ΕΚΠΕ, Αθήνα 1995, σσ. 359-361.

εμπλουτισμό του Γερμανικού κράτους. Γερμανοί στρατιώτες απέσπασαν με κάθε μέσον τμήματα μαρμάρων της Ακρόπολης, έκλεψαν από το μουσείο Κεραμεικού εξαιρετικά έργα τέχνης, λεηλάτησαν το ναό της Αφαίας στην Αίγινα και τα κλοπιμαία από τον Πειραιά κατέληξαν σήμερα σε γλυπτοθήκη του Μονάχου με την επωνυμία «Αιγινήτες». Στην Ευρυτανία μεταξύ άλλων καταστροφών πυρπόλησαν την Ι.Μ Προυσού και κατέστρεψαν τη βιβλιοθήκη της. Επιπλέον, δύο Γερμανοί αξιωματικοί αφαίρεσαν από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θέρμου ανεκτίμητης αξίας έργα τέχνης.¹² Πολύ σημαντική είναι η μαρτυρία της Έβης Τουλούπα η οποία το 1955 εργάστηκε ως επιστημονική συνεργάτης στο πρόγραμμα του αποκιβωτισμού των αρχαιοτήτων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και εξιστορεί: «Με είδε η κυρία Καρούζου ότι ήμουν τόσο τακτική εκεί και έδειχνα ενδιαφέρον και μια μέρα μου 'πε: «Ξέρεις, μας δώσανε κάτι λεφτά από το Σχέδιο Μάρσαλ για να αρχίσουμε να βγάζουμε τα πράγματα από τις αποθήκες και να τα επανεκθέσουμε. Θέλεις να'ρθεις κι εσύ ν' ανοίγεις κιβώτια; Είναι μια ανθυγιεινή εργασία». Μου το 'πε γιατί μια άλλη έκτακτη αρχαιολόγος είχε φύγει! Άνοιξαν τα κιβώτια με τα αγγεία κι ήτανε μέσα τα χαρτιά και τα μπαμπάκια ματωμένα από τα ποντίκια, βρωμιές ήτανε, σκόνες ήτανε...Αλλά για μένα, που είχα ζήσει στην Κατοχή χωρίς μουσειά, και μόνο να πιάσω αρχαία αντικείμενα στο χέρι μου ήτανε μια ευτυχία. Με πήρανε ημερομίσθια γύρω στο '54, κάπου εκεί ήτανε, και δούλεψα έξι χρόνια εκεί».¹³

Ωστόσο, είναι σημαντικό το γεγονός ότι το 1945-46 στη δίκη της Νυρεμβέργης δικάστηκαν οι υπεύθυνοι για την πολιτιστική λεηλασία της Ευρώπης και σε ορισμένες περιπτώσεις με καταδικαστικές αποφάσεις.¹⁴ Σύμφωνα με το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο, η λεηλασία Πολιτιστικών αγαθών "αποτελεί πράξη που συνιστά έγκλημα πολέμου". Όλα τα παραπάνω διαμόρφωσαν τις συνθήκες και έθεσαν τις βάσεις, ώστε μαζί με την τότε νεοσυσταθείσα UNESCO, να συγκληθεί μια Γενική Συνδιάσκεψη στην Χάγη το 1954, η οποία κατέληξε να θεσμοθετήσει αυτήν που είναι γνωστή σήμερα ως «Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης». Μέχρι σήμερα έχουν προσχωρήσει ή κυρώσει 123 κράτη, ενώ τέθηκε σε ισχύ στις 7 Αυγούστου 1956.¹⁵ Η Ελλάδα την επικύρωσε το 1981 (Ν.1114).

Οι λεηλασίες των Ελληνικών αρχαιοτήτων από τους Γερμανούς τα χρόνια της κατοχής στον ΒΠΠ, ήταν τεράστιες και η αρπαγή των αρχαιοτήτων συνιστά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Δεν σεβάστηκαν ούτε την Ακρόπολη, ενώ επιστράτευσαν ακόμα και αρχαιολόγους για να ληστεύουν μουσειά και να κάνουν ανασκαφές. Χιλιάδες είναι οι κλεμμένες αρχαιοότητες

¹² Βλ. Λεκάκης, όπ. παρ. σσ. 11-36 και 54-55.

¹³ Βλ. Ενημερωτικό Δελτίο της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως, τχ. 24, 2013-2014. Επετειακό τεύχος για τα 25 χρόνια της ΕΦΑ αφιερωμένο στην ιδρύτριά της, Έβη Τουλούπα.

¹⁴ Για πρώτη φορά μετά τη δίκη της Νυρεμβέργης, ασκήθηκε ποινική δίωξη για την καταστροφή και τη λεηλασία πολιτιστικών αγαθών από διεθνές ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβίας.

¹⁵ www.unesco.org

και δίκαιο το αίτημα της επιστροφής τους στην πατρίδα μας, όπου ανήκουν.

Ως γνωστό, ακόμα και σήμερα παραμένει δυσεπίλυτο το πρόβλημα της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών που έχουν κλαπεί (τα Γλυπτά του Παρθενώνα από τον Έλγιν). Επίσης, παραμένει το πρόβλημα αναπλήρωσης των καταστραφέντων στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και κατοχής. Χιλιάδες κινητά αντικείμενα έχουν αφαιρεθεί από τον τόπο προέλευσης τους σε συνθήκες ενόπλων συρράξεων και άλλα τόσα κινητά και ακίνητα έχουν απαξιωθεί.

Οι ελληνικές αξιώσεις επιστροφής των αρχαιοτήτων είναι ενιαίες και αδιαίρετες και περιλαμβάνουν α) το κατοχικό δάνειο, β) τις επανορθώσεις για την καταστροφή των υποδομών και την αρπαγή του πλούτου του ελληνικού λαού, γ) την επιστροφή των κλαπέντων και λεηλατηθέντων αρχαιολογικών θησαυρών και δ) και πιο σημαντικό, ηθικά και συμβολικά, τις αποζημιώσεις στις οικογένειες των θυμάτων της ναζιστικής θηριωδίας.

Το Ελληνικό αίτημα παρέμβασης ήταν το τρίτο στην ιστορία του Διεθνούς Δικαστηρίου με θετικό αποτέλεσμα σε σύνολο εννέα μέχρι σήμερα αιτημάτων. Για να πετύχει το εγχείρημα, έπρεπε η παρέμβαση να μην είναι υπέρ διαδίκου (Ιταλία). Η Ελλάδα παρενέβη, γιατί αποφάσεις ελληνικών δικαστηρίων που αφορούσαν σε Έλληνες πολίτες βρίσκονταν επίδικες στην Ιταλία.¹⁶

Η πρόσφατη επιτυχία της Ελλάδας στην οποία αναγνωρίσθηκε το δικαίωμα παρέμβασης στη σημαντική αυτή δίκη, αναδεικνύει τη σημασία της διεκδίκησης των εθνικών μας αξιώσεων έναντι «φίλων» και εταίρων ακόμη και σε δύσκολες συγκυρίες.

Είναι καθοριστικής σημασίας η κατανόηση δεδομένων όπως: οι μεγάλες δυνάμεις να συνεργαστούν για την οικοδόμηση μίας νέας αρχιτεκτονικής για τη Διεθνή ασφάλεια. Ταυτόχρονα να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην επίλυση περιφερειακών διενέξεων ή τουλάχιστον στη διαχείρισή τους. Εξίσου σημαντικό είναι οι συντονισμένες προσπάθειες για ισορροπημένη ανάπτυξη (π.χ. με αποτελεσματική αντιμετώπιση των αποκλεισμών, δικαιότερη κατανομή του πλούτου και δημιουργία θέσεων απασχόλησης) διαθρησκευτικό και διαπολιτισμικό διάλογο καθώς και για μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και επίλυσης προβλημάτων.¹⁷

---

¹⁶ Στέλιος Περράκης: Μετά τη Χάγη τι; Τα επόμενα βήματα, Επικάιρα, 1/3/2012.

¹⁷ Θεοφάνους Ανδρέας, Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μίας Ομοσπονδιακής Κύπρου, Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2016, σ.163.

II. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

Ο όρος *κρίση* (crisis), μεταξύ των πολλαπλών εννοιών του, δηλώνει μια κατάσταση που εκδηλώθηκε απρόβλεπτα και βρίσκεται σε εξέλιξη, η οποία μπορεί να έχει δυσμενείς συνέπειες εφόσον μείνει ανεξέλεγκτη. Σκοπός κάθε διαχείρισης αντίστοιχα είναι να ενισχύσει την πρόληψη, και στις περιπτώσεις που η πρόληψη δεν αρκεί, τότε μέσω της κατάλληλης προετοιμασίας να προσφέρει τα μέσα και τα εργαλεία εκείνα με τα οποία οι συνέπειες θα είναι όσο το δυνατό λιγότερο αρνητικές, εφόσον δεν μπορούν να είναι θετικές.¹⁸

Η λέξη *μνημείο* παραπέμπει στις αρχαίες ελληνικές λέξεις "μνήμη"¹⁹ και "μνημοσύνη", δηλαδή την ανθρώπινη ικανότητα του εγκεφάλου να θυμάται. Συνδέεται με την καλλιτεχνική και επιστημονική δραστηριότητα του ανθρώπου. Τα μνημεία είναι πολιτιστική κληρονομιά²⁰ μίας κοινωνικής ομάδας, ενός τόπου, μίας χώρας, του κόσμου ολόκληρου. Είναι το αποτέλεσμα κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας και αντιπροσωπεύει αξίες όπως: ιστορικές, αρχαιολογικές, επιστημονικές, τεχνολογικές, εθνολογικές, αισθητικές, θρησκευτικές, ανθρωπολογικές, κοινωνικές, σπανιότητας, οικονομικές και τουριστικές. Επιπλέον, συμπυκνώνουν έναν αφηγηματικό χώρο αποτελούμενο από τον «έμμεσο» λόγο της Ιστορίας και τον «άμεσο» λόγο της μνήμης».

Τα μνημεία ενός κράτους που βρίσκονται στην εθνική επικράτειά του, αποτελούν πολιτιστικό του κληροδοτήμα για τις επόμενες γενιές (εθνική κληρονομιά).²¹ Κάποια από αυτά έχουν εγγραφεί στον *Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς* και αποτελούν με κάθε επιφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, "*παγκόσμια κληρονομιά*" «για την προστασία της οποίας είναι υπεύθυνη η διεθνής κοινότητα, που πρέπει να εργαστεί ως σύνολο για αυτό τον σκοπό».²²

Τα μνημεία που συγκαταλέγονται στον κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς επιλέγονται και εγκρίνονται βάσει της αξίας τους ως τα καλύτερα παραδείγματα της δημιουργικής ευφυΐας του ανθρώπου. Αποτελούν τεκμήρια μίας σημαντικής ανταλλαγής ανθρώπινων αξιών και παρέχουν μια μοναδική ή τουλάχιστον εξαιρετική μαρτυρία μίας

¹⁸ Νικήτας – Σπύρος Κουτσούκης, "Διαχείριση Κινδύνων, Κρίσεων και Καταστροφικών Γεγονότων: Μια σύγχρονη διοικητική πρακτική και μια νέα αναγκαιότητα στη σύγχρονη διακυβέρνηση", Κοινωνικό κέντρο, αρ. τ 2,3 (2008), σσ. 103 -124.

¹⁹ Τις τελευταίες δεκαετίες συντελείται μια έκρηξη της μνήμης τόσο ως βιβλιογραφική και ερευνητική αναζήτηση όσο και ως πανταχού παρουσία της μνήμης (Μπάδα – Ματσούκη). Η μνήμη, μάλιστα, εκτός από αντικείμενο συζήτησης αποτελεί πλέον και αντικείμενο νομοθεσίας (βλ. νόμους για άρνηση Ολοκαυτώματος ή άλλων γενοκτονιών).

²⁰ Ο όρος "*Πολιτιστική Κληρονομιά*" αναφέρεται σε μνημεία, ομάδες κτισμάτων και χώρων με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία.

²¹ Με τον όρο εννοούμε το σύνολο των πολιτιστικών κληροδοτημάτων ενός κράτους που βρίσκονται στην Εθνική επικράτειά του.

²² Η Συνθήκη για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της UNESCO στις 16 Νοεμβρίου 1972.

πολιτισμικής παράδοσης ή ενός πολιτισμού που ζει ακόμα ή έχει εξαφανισθεί. Είναι άμεσα συνδεδεμένα με σημαντικά στάδια της ανθρώπινης ιστορίας και για το λόγο αυτό έχουν εξέχουσα οικουμενική αξία και αποτελούν τμήμα της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας.²³

Ενδεικτικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αποτελούν: ο αρχαιολογικός χώρος της Ολυμπίας στην Ελλάδα, τα σπήλαια γύρω από τα ερείπια του αρχαίου οικισμού του Κουμράν, όπου βρέθηκαν τα χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας, η Μασάντα και η Χοιροκοιτία της Κύπρου.

Τα μνημεία κωδικοποιούνται σε τρία βασικά επίπεδα: Το πρώτο επίπεδο αφορά στα ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα και στη δράση τους, το δεύτερο επίπεδο έχει να κάνει με το υλικό κατασκευής τους και εν γένει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους και το τρίτο επίπεδο αφορά την ιδεολογία, δηλαδή την πρόσληψη του αναπαριστάμενου γεγονότος ή προσώπου από άτομα η οποία υπαγορεύει την πολιτική τους τοποθέτηση, τις χρονικές συγκυρίες και τις επιδιώξεις τους.²⁴

Ο έντονος συμβολισμός που εμπεριέχει ένα μνημείο για τον άνθρωπο, των αξιών που αντιπροσωπεύει όσον αφορά την πίστη, την ιστορία, την προσωπική ολοκλήρωση της ανθρώπινης οντότητας και κατ' επέκταση του κράτους, ιδωμένο ως αιτία σύγκρουσης.

Το ίδιο το άτομο βιώνει την άρνηση της ασφάλειάς του, ειδικά όταν ένα μνημείο αντιπροσωπεύει ή αποτελεί σύμβολο της θρησκείας και της πολιτικής του οντότητας (human security). Αυτό οφείλει να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες όλων των κρατών, στα πλαίσια της ιδιότητάς τους ως παγκόσμιοι πολίτες. Η ζωή με τα μνημεία είναι αναπόφευκτη. Τα ερείπια είναι υπό μία έννοια ζωντανά.²⁵

Ήδη από τους αρχαίους χρόνους αποτελούσε ύψιστη αρχή η ασφάλεια της "πόλης", η προστασία από εχθρικές απειλές και η κατοχύρωση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητάς της. Οι οργανωμένες σχέσεις επικοινωνίας εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στο σύστημα των πόλεων-κρατών της αρχαίας Ελλάδας, όπου και αναπτύχθηκαν οι πρώτοι σχηματισμοί εξωτερικής πολιτικής και διεθνών σχέσεων. Το χαρακτηριστικό των σχέσεων αυτών ήταν ότι διαμορφώνονταν από ανεξάρτητες οντότητες και συνέβαλαν στη δημιουργία διάφορων μορφών συνεργασίας και ανταγωνισμού που συχνά όμως οδηγούσαν σε συγκρούσεις.²⁶ Το ζήτημα των διαφιλονικούμενων ή της εκ λάθους χρήσης των εν λόγω μνημείων άπτεται της εσωτερικής, της εξωτερικής αλλά και της διεθνούς ασφάλειας

²³ <http://unesco-hellas.org/>

²⁴ ΜατσούκηΕ., "Τα μνημεία στον αστικό χώρο. Η περίπτωση του Δήμου Ηλιούπολης Αττικής".

²⁵ <http://theparthenonbomber.blogspot.gr/2010/01/blog-post.html>

²⁶ Βαρβαρούσης Π., *Οι ρίζες των διεθνών σχέσεων*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999, σσ. 20-28.

(σύγκρουση), στα πλαίσια των κοινωνικών αξιών, της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολυμερών συμφωνιών.²⁷

Οριοθετώντας τον ρόλο των μνημείων όσον αφορά τις συγκρούσεις στο πλαίσιο ενός εθνοθησκευτικού μωσαϊκού, αναδεικνύονται σε πέντε κύρια επίπεδα ανάλυσης:

1. Το εδαφικό

Διεκδίκηση γης, διαμόρφωση χώρου, τρόπος εγκατάστασης. Ευδιάκριτα σημεία διχοτόμησης. Σύγκρουση, ιδιοκτησιακό καθεστώς, διάπλαση και διαμόρφωση χώρου (military security).

2. Το πολιτικό

Πολιτικές τακτικές των διεκδικούντων και ενδεχόμενες εμπλοκές τρίτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μνημεία έχουν χρησιμοποιηθεί παγκοσμίως για να εξυπηρετήσουν πολιτικούς σκοπούς. Ένα απλό πρόβλημα πολιτικής ανάγεται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης δηλαδή σε πρόβλημα ασφάλειας (securitization).²⁸

Στους Αγίους Τόπους για παράδειγμα, η ιστορική κληρονομιά είναι μια από τις λίγες πηγές πληροφοριών και βρίσκεται στο επίκεντρο μίας σύγκρουσης δεκαετιών.

3. Το θρησκευτικό (θρησκευτική πίστη)

Υπέρτατος βαθμός προσήλωσης και φανατισμού στη διεκδίκηση ενός μνημείου που συχνά υπερκαλύπτει το εθνικό – εθνοτικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την εσωτερική διαμάχη (religion security).

Δύο χώρες που βρίσκονται σε καθεστώς εθνοτικών συγκρούσεων μπορούν και πρέπει να σέβονται τα μνημεία τους εκατέρωθεν. Ο σεβασμός αυτός είναι ένα σημαντικό πρώτο βήμα για την επιτυχία της ειρηνευτικής διαδικασίας. Από αυτό διαφαίνεται ο καθοριστικός ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει ένα μνημείο στην οικοδόμηση ειρήνης μεταξύ δύο κρατών σε συνθήκες σύγκρουσης. Ο μη σεβασμός στην ιστορία και τα επιτεύγματα του αντιπάλου έχει στόχο να πλήξει την ύπαρξη του και το αποτέλεσμα είναι η σύγκρουση. Συμφωνία αμοιβαίου σεβασμού των μνημείων συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος ειρήνης.

Από την άλλη μεριά, η εσκεμμένη εκμετάλλευση των μνημείων για την εκπλήρωση των εθνικών, θρησκευτικών και ποικίλων επιδιώξεων τους, αναντίρρητα συντελεί στην αμαύρωση του ιστορικού χαρακτήρα των

---

²⁷ *Αυτόθι*, σσ. 88-92.

²⁸ Alan Collins, *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press 2007, pp. 131-134.

μνημείων και στην αλλοίωση της αρχικής συμβολικής τους έννοιας για την οποία φιλοτεχνήθηκαν αρχικά. Απώτερος στόχος είναι η αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας - ιδιαιτερότητας, με επικείμενο στόχο την ολοκληρωτική, εδαφική προσάρτηση, θέματα που άπτονται της διεθνούς ασφάλειας. Ειδικά, όταν πρόκειται για διαφιλονικούμενα μνημεία μέσω των οποίων επιδιώκεται η απώλεια της εθνικής ταυτότητας και της θρησκείας ενός λαού σε διαιρεμένες πόλεις, ο σφετερισμός και η ιδιοποίηση των μνημείων διακυβεύει την "πολιτιστική ασφάλεια" του λαού.

Αυτό καταδεικνύει την πολύπλευρη κατανόηση του ρόλου, που επιτελούν τα μνημεία στη σκιαγράφιση και οριοθέτηση των σχέσεων αντιπαλότητας μεταξύ λαών. Ως εκ τούτου είναι ζωτικής σημασίας η διατήρηση των συμβόλων που αντιπροσωπεύουν τον πολιτισμό και τη θρησκεία και αναπαράγουν στην μνήμη μας την ταυτότητα.

Για τους Εβραίους, για παράδειγμα, το Όρος του Ναού στην Ιερουσαλήμ, συνιστά το Ιερότερο μέρος της Ιουδαϊκής θρησκείας ο Ναός του Σολομώντα. Σε αντιδιαστολή για τους μουσουλμάνους το νότιο τμήμα του Όρους του Ναού βρίσκεται το τέμενος Al-Aqsa και στο κέντρο του τοποθετείται ο Θόλος του Βράχου που είναι ο ιερότερος τόπος του Ισλάμ μετά τη Μέκκα και τη Μεδίνα γιατί είναι ο τόπος όπου έφτασε ο προφήτης Μωάμεθ από το ταξίδι του μέσα στη νύχτα και είπε την πρώτη kibla (προσευχή) για το Ισλάμ.

Ο χώρος είναι μοναδικής ομορφιάς και το περιβάλλον εμπνέει γαλήνη και θρησκευτικότητα.

III. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Η Σύμβαση της Χάγης της 14 Μαΐου 1954, συνοδεύεται από δύο πρωτόκολλα. Το Πρώτο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης 1954, έχουν επικυρώσει ή προσχωρήσει 100 κράτη-μέλη και αφορά στην παράνομη εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν σε περίοδο ένοπλης σύρραξης.

Το 1999, θεσπίστηκε το 2^ο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης του 1954 αποτελούμενο από 47 άρθρα. Υπεγράφη στη Χάγη στις 26 Μαρτίου 1999 και τέθηκε σε ισχύ στις 9 Μαρτίου 2004. Η Ελλάδα κύρωσε το Δεύτερο Πρωτόκολλο με τον Ν. 3317/2005. Σκοπός του πρωτοκόλλου είναι η ύπαρξη δυνατότητας αποτελεσματικότερης παρέμβασης από την Unesco και τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς σε περίπτωση πολέμου, ακόμα και αν πρόκειται για σύγκρουση με μη διεθνή χαρακτήρα.

Το τελευταίο τέθηκε σε ισχύ το 2004. Διακηρύσσει ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν ανήκει σε έναν και μόνον λαό αλλά σε ολόκληρη την ανθρωπότητα (κεφάλαιο 1, άρθρο 1). Ως πολιτιστικά αγαθά, ασχέτως προς την προέλευση και την ιδιοκτησία τους, ορίζονται α) τα αγαθά, κινητά ή ακίνητα, που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, όπως μνημεία αρχιτεκτονικής, τοποθεσίες, οικοδομικά σύνολα, έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία κλπ, β) τα οικοδομήματα που προορίζονται προς φύλαξη ή έκθεση των κινητών πολιτιστικών αγαθών, όπως μουσεία, βιβλιοθήκες κλπ, γ) τα κέντρα που περιέχουν σημαντικό αριθμό πολιτιστικών αγαθών (άρ.1) . Η παραβίαση όμως των όρων της συνθήκης τιμωρείται συμφώνως προς το εσωτερικό δίκαιο των κρατών τα οποία υποχρεούνται να έχουν σχετικές διατάξεις στο ποινικό τους δίκαιο. Προβλέπεται γενική και ειδική προστασία. Η ειδική είναι σημαντικότερη και προβλέπεται η υπαγωγή σε αυτήν πολιτιστικών θησαυρών μείζονος σημασίας και καταγραφή τους σε έναν κατάλογο ονομαζόμενο «Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία», αλλά η εγγραφή εκεί είναι γραφειοκρατικώς ιδιαίτερος δύσκολη και πρέπει όλα τα μέλη να συμφωνούν σε αυτήν την υπαγωγή. Επίσης θεσπίζεται η Διεθνής Επιτροπή της Μπλε Ασπίδας (ICBS) όπου το σήμα αυτό αναρτάται σε μνημεία απολαμβάνοντα της σχετικής προστασίας.

Η εν λόγω σύμβαση, αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια της Διεθνούς κοινότητας για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών η οποία όμως καθώς και οι μηχανισμοί για την εφαρμογή της, δεν φάνηκαν αρκετοί για να αποτρέψουν αυτά τα φαινόμενα και σε πολλές περιπτώσεις απεδείχθη ανεπαρκής. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν, η μεγάλης έκτασης καταστροφή πολιτιστικών αγαθών κατά την εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο το 1974, η περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας ή του Ιράκ πιο πρόσφατα.

Υπάρχουν όμως και άλλα πολύ σημαντικά Διεθνή Κείμενα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο ένοπλης σύρραξης. Αυτά είναι τα Πρωτόκολλα I και II του 1977 στη Σύμβαση της Γενεύης του 1949, τα οποία υιοθετήθηκαν μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ.

Συγκεκριμένα το Πρωτόκολλο I αναφέρεται στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις και το Πρωτόκολλο II σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις.

Η Σύμβαση της UNESCO το 1970 αφορά στην παράνομη διακίνηση και το εμπόριο των πολιτιστικών αγαθών που έχουν αφαιρεθεί από κατεχόμενα εδάφη. Την έχουν κυρώσει 125 κράτη-μέλη.

Η Σύμβαση του UNIDROIT του 1995, που αφορά κυρίως σε κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά. Έχει υπογραφεί από 34 κράτη-μέλη, η Αγγλία, οι ΗΠΑ και η Τουρκία απουσιάζουν. Η Ελλάδα κύρωσε την εν λόγω σύμβαση το 2005 (N.3348).

Σημαντική για την προβληματική μας είναι και η Σύμβαση της UNESCO του 1972 για την «Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς». Σημαντική διαφοροποίηση στον εννοιολογικό προσδιορισμό αποτελεί ο όρος πολιτιστική κληρονομιά (cultural heritage) αντί για πολιτιστικό αγαθό (cultural property) όπως στις προηγούμενες συμβάσεις. Ο όρος πολιτιστική κληρονομιά έχει ευρύτερη σημασία αφού περιλαμβάνει και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Την έχουν κυρώσει 190 κράτη-μέλη.

Τον Νοέμβριο του 2003 έλαβε χώρα στο Παρίσι η Γενική Συνέλευση της UNESCO όπου ψηφίστηκε η Διακήρυξη για την «Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Αυτή αναφέρεται και σε καταστροφές εν καιρώ ειρήνης και προεκλίθη μετά από την ανατίναξη των αγαλμάτων του Βούδα εις το Μπαμιγιάν του Αφγανιστάν από τους Ταλιμπάν. Ως διακήρυξη δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα αλλά ηθικό βάρος. Υιοθετήθηκε ομόφωνα από τα κράτη – μέλη της Unesco, που εκπροσωπούν την συντριπτική πλειοψηφία της διεθνούς κοινότητας.

IV. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ

A. Ισραήλ - Παλαιστίνη

Παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον όσον αφορά στις αρχαιολογικές έρευνες και τα ευρήματα. Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και τη Balfour Declaration το 1917²⁹, η Παλαιστίνη από το 1922 έως τις 15 Μαΐου 1948, βρισκόταν υπό την Εντολή της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ). Η περίοδος αυτή ονομάστηκε η χρυσή εποχή της αρχαιολογίας αφού κατέστη ένα από τα πιο δραστήρια κέντρα αρχαιολογικών ανασκαφών στον κόσμο. Το διάταγμα του 1920 για την Παλαιστίνη ακολούθησε το πρότυπο του σχετικού Οθωμανικού νόμου του 1884.³⁰ Η κυβέρνηση αποκτούσε ιδιοκτησία των αρχαιοτήτων αλλά καθιέρωσε τη δυνατότητα του νόμιμου εμπορίου τους, όταν δεν κρίνονταν κατάλληλες για τους κρατικούς αποθηκευτικούς χώρους.

Η πρακτική αυτή διατηρείται μέχρι σήμερα στο Ισραήλ.³¹ Η θέσπιση του Διατάγματος του 1929 περί αρχαιοτήτων από τον Ύπατο αρμοστή για την Παλαιστίνη, παραμένει ως η βασική σχετική νομοθεσία του Ισραήλ μετά την ανακήρυξή του το 1948 σε κράτος, και αποτέλεσε τη βάση για όλη τη σύγχρονη νομοθεσία που αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο Ισραήλ και στην Παλαιστίνη.³²

B. Κύπρος

Με την Τουρκική εισβολή το 1974 η πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου υπέστη βανδαλισμούς και συλήσεις και παρά τις ρητές συμβατικές διατάξεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η Τουρκία αγνοεί και

---

²⁹ The Balfour Declaration (November 2 1917). Η «Διακήρυξη Μπάλφουρ» αποτέλεσε την πρώτη διεθνή αναγνώριση των στόχων του κινήματος του Σιωνισμού για τη δημιουργία εθνικής εστίας για τους Εβραίους. Το Νοέμβριο του 1917, ο τότε Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, Άρθουρ Τζέιμς Μπάλφουρ, απήυθυνε επιστολή στον ηγέτη της Εβραϊκής κοινότητας στη Μεγάλη Βρετανία, Λόρδο Ρότσιλντ, με την οποία εξέφραζε τη στήριξη της κυβέρνησής του στην προοπτική δημιουργίας «εθνικής εστίας» για τους Εβραίους στην ιστορική κοιτίδα τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκείνη την εποχή ο όρος "Παλαιστίνη" αναφερόταν στη γεωγραφική περιοχή και όχι σε κάποια πολιτική οντότητα, καθώς δεν υπήρχε κάποια ανεξάρτητη ή κυρίαρχη πολιτική οντότητα εκεί τότε.

³⁰ League of Nations, Mandate for Palestine together with a note by the secretary – general relating to its application to the territory known as Trans-Jordan, under the provisions of Article 25, Presented to Parliament by Command of His Majesty, December, 1922, London: Published by his Majesty's Stationary Office, article 21, p.6.

³¹ Για τις αντιλήψεις και τους προσανατολισμούς της ηγεσίας του κράτους του Ισραήλ πάνω στα θέματα του εκσυγχρονισμού, αρκετές δεκαετίες πριν και μάλιστα σε αντιπαραβολή με τα γειτονικά κράτη δηλαδή την Αίγυπτο και το Λίβανο, βλ. σχετικό άρθρο των R. Harra Dekmejian and Kl. S. Koutsoukis, "Comparative patterns of elite Recruitment: Israel, Egypt, Lebanon" στο The Greek Review of Social Research, no. 38, (January – April 1980), pp 147 – 163. Επίσης, πάνω στην ίδια θεματική βλ. Κλεομένης Σ. Κουτσούκης, Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα – Προσωπικότητα – Συμπεριφορά, β έκδοση, Εκδόσεις Αναστασίου, Αθήνα 2001, σσ.131 – 136.

³² Ο ναός του Σολομώντα αποτελεί σύμβολο που μέχρι σήμερα συγκροτεί την ταυτότητα του κράτους του Ισραήλ.

επανεπιλημμένα παραβιάζει τους δεσμευτικούς κανόνες των διεθνών συμβάσεων.³³ Οι μεγαλύτερες καταστροφές παρατηρούνται στις εκκλησίες του κατεχόμενου τμήματος του νησιού, ενώ υπάρχουν πολλά κρούσματα αρχαιοκαπηλίας και παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών σε χώρες του εξωτερικού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αρχαιοκάπηλου Aydin Dikmen, στην κατοχή του οποίου βρέθηκαν 8000 ιερά κειμήλια και έργα τέχνης, τα οποία εκλάπησαν από 46 εκκλησίες της κατεχόμενης Κύπρου, από ένα κύκλωμα λαθρεμπόρων που κατηύθυνε ο ίδιος.

Η Αρχαιολογική Υπηρεσία της Κύπρου, παρακολουθεί συνεχώς τη διεθνή αγορά αρχαιοτήτων στοχεύοντας στον εντοπισμό και επαναπατρισμό Κυπριακών αρχαιοτήτων που πωλούνται σε δημοπρασίες στο εξωτερικό. Διάσημη είναι η υπόθεση των ψηφιδωτών της Κανακαριάς, ύστερα από δικαστικό αγώνα στις ΗΠΑ που διεκδίκησε η εκκλησία της Κύπρου.

Γ. Το Ιράκ

Το Ιράκ από την αρχαιότητα μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είναι γνωστό ως «Μεσοποταμία». Τα σύνορα της Αρχαίας Μεσοποταμίας (Μέσοποταμός, από τη Σουμεριακή λέξη Gk«(γη) ανάμεσα στους ποταμούς»), περιελάμβαναν το χώρο ανάμεσα στους δύο ποταμούς, Τίγρη και Ευφράτη, δηλαδή τις σύγχρονες επαρχίες της Νοτιοανατολικής Συρίας, της Βορειοανατολικής Τουρκίας, του Ιράν και όλο το σημερινό Ιράκ.³⁴ Στο Ιράκ έχουν ταυτοποιηθεί περισσότεροι από 10.000 αρχαιολογικοί χώροι και εκτός από τα αντικείμενα που βρίσκονται σε μεγάλα μουσεία της Δύσης, τα ευρήματα των ανασκαφών των περιοχών αυτών φυλάσσονται στο Εθνικό Μουσείο του Ιράκ.³⁵ Το Ιράκ υφίσταται εδώ και χρόνια φθορές και απώλειες μνημείων και πολιτιστικών αγαθών. Κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κόλπου το 1991 οι αρχαιότητες μεταφέρθηκαν στο υπόγειο του παλαιού μουσείου (υπέστησαν μεγάλες καταστροφές εξαιτίας πλημμυρών και συλήσεων). Η σύληση του μουσείου καθώς επίσης και η εκτεταμένη καταστροφή αρχαιολογικών χώρων από βομβαρδισμούς, αποτελεί το πλέον καταφανές πλήγμα στην πολιτιστική κληρονομιά του Ιράκ.

Στο σύγχρονο πόλεμο, το ISIS έχει καταφέρει σημαντικό πλήγμα στην πολιτιστική κληρονομιά του Ιράκ. Οι τζιχαντιστές ανάγκασαν όλους τους ντόπιους (μουσουλμάνους και μη), να δηλώσουν πίστη στον «Χαλίφη» Αμπού Μπακρ αλ Μπαγντάντι και υπακοή στο «Χαλιφάτο». Το νέο

---

³³ Το ομώνυμο με τη Σύμβαση της Χάγης πρωτόκολλο του 1954 προβλέπει την υποχρέωση της κατέχουσας δύναμης για πρόληψη της εξαγωγής των αντικειμένων που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά του κατεχόμενου εδάφους, για επιστροφή των παράνομα εξαχθέντων από το κατεχόμενο μέρος αντικειμένων καθώς και για την καταβολή σχετικής αποζημίωσης.

³⁴ Κουσουύλης Π., Πολιτισμοί της Μεσοποταμίας, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος 2002, σ.1.

³⁵ Το πρώτο μουσείο του Ιράκ ιδρύθηκε το 1923 (έτος ίδρυσης του Κράτους του Ιράκ), ενώ το 1966 εγκαινιάστηκε ένα μεγαλύτερο στη δυτική όχθη του Τίγρη.

“χαλιφάτο” καταστρέφει τεμένη των σιιτών μουσουλμάνων και της σέκτας των σουφί αλλά και εκκλησίες και ταφικά μνημεία τα οποία καταστράφηκαν με μπουλντόζες και εκρηκτικά! Οι τακφιριστές σουνίτες ισλαμιστές του «Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ και του Λεβάντε» ISIL, κατέστρεψαν τα τζαμιά των αντιπάλων τους σιιτών της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης του Ιράκ, της Μοσούλη και της γύρω περιοχής.³⁶ Δεν γλύτωσαν ούτε τα αρχαία ιερά των Ασσυρίων της Νινευή που χρονολογούνται ήδη από τον 9ο αιώνα π.Χ.,. Οι μαχητές του ISIS ανατίναξαν μεγάλα τμήματα και εκτάσεις των αρχαίων τειχών στη Νινευή και συγκεκριμένα στη γειτονιά al-Tahrir, χρησιμοποιώντας εκρηκτικά κατά τη διαδικασία καταστροφής του αρχαίου τείχους.³⁷ Το Ισλαμικό Κράτος είχε επιδοθεί στην παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων, καθώς ελέγχει περίπου το ένα τρίτο των 12.000 αρχαιολογικών χώρων του Ιράκ.

Μετά το πετρέλαιο, η λαθραία διακίνηση αρχαιοτήτων, κυρίως προς την Ευρώπη μέσω της Τουρκίας, του Ιράν και της Συρίας, είχε καταστεί η δεύτερη μεγαλύτερη πηγή εσόδων της οργάνωσης.³⁸ Εγείρεται το ερώτημα ποιες ήταν οι δυνάμεις που ενθάρρυναν, στήριξαν και εξακολουθούν να συνεργάζονται με το Ισλαμικό κράτος.³⁹

Ο βομβαρδισμός αρχαιολογικών περιοχών και η παράνομη διακίνηση των αρχαιοτήτων από το ISIS, αποτελεί κατάφωρη παραβίαση του δικαιώματος του ανθρώπου στον πολιτισμό και στην πολιτιστική του κληρονομιά. Η διεθνής κοινότητα θα έπρεπε να πάρει θέση για να εξαιρεθεί η καταστροφή των ιστορικών μνημείων. Παρ’ όλα αυτά η UNESCO αρκείται και σε αυτή την περίπτωση μόνο στο να βγάζει ανακοινώσεις και ο έλεγχος που ασκεί κρίνεται για μια ακόμη φορά αναποτελεσματικός. Αναμφισβήτητα σε αυτή την περίπτωση θα έπρεπε να εφαρμοστεί πολιτική προληπτικής καταστολής. Λόγω της δράσης του ISIS, εμφανίστηκε επιδείνωση των συνθηκών προστασίας των πολιτιστικών αγαθών (Συρία κ.ά.). Το γεγονός αυτό πρέπει να συνεγείρει τη συνείδηση όχι μόνο συγκεκριμένων λαών αλλά και τη διεθνή κοινή γνώμη για την ανάληψη μέτρων προστασίας των αγαθών αυτών.⁴⁰

---

³⁶ Κυριακίδης Κλεάνθης (2017). "Η πορεία, η στρατηγική και το μέλλον του 'Ισλαμικού Κράτους", Foreign Affairs, the Hellenic Edition, Οκτώβριος - Νοέμβριος, σσ.81-93.

³⁷ Το Τείχος της Νινευή είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά αρχαιολογικά μνημεία στο Ιράκ και τη Μέση Ανατολή και αποτελεί μνημείο του Ασσυριακού πολιτισμού.

³⁸ Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η πώληση ενός γλυπτού λέοντα της Μεσοποταμίας (ηλικίας περίπου 5.000 ετών) στη Νέα Υόρκη, αντί του αστρονομικού ποσού των 50 εκατομμυρίων δολαρίων.

³⁹ Θεοφάνους Ανδρέας, Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μίας Ομοσπονδιακής Κύπρου, Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2016, σ.162.

⁴⁰ Βλ. κάτι ανάλογο με τη θαυμάσια ανάλυση του Γιώργου Καλπαδάκη στο άρθρο του "Για ένα ανεξάρτητο θεσμικό μέτωπο κατά των δομικών διακρίσεων", Σύγχρονα θέματα, σ.12, στο οποίο αναλύει την ανάγκη προστασίας των ατόμων που είναι αντικείμενο φυλετικών, εθνοτικών, θρησκευτικών διακρίσεων κλπ.

Δ. Συρία

Από την αρχή των συγκρούσεων στη Συρία,⁴¹ η εξαιρετική μνημειακή κληρονομιά της χώρας αποτέλεσε θύμα όχι μόνο των μαχών και των καταστροφών, αλλά και των οργανωμένων κλοπών και παράνομων ανασκαφών που προοδευτικά αυξάνονται. Δεκαοκτώ μωσαϊκά που αναπαριστούν την Οδύσσεια εκλάπησαν στη βορειοανατολική Συρία, έπειτα από παράνομες ανασκαφές.⁴² Ένα Αραμαϊκό επιχρυσωμένο άγαλμα 2.700 ετών εκλάπη από το μουσείο της Chama (κεντρική Συρία). Ληλασίες έχουν αναφερθεί για αφύλακτα μνημεία της αρχαίας πόλης της Παλμύρας. Παράνομες ανασκαφές έχουν αναφερθεί και για τον οικισμό της Εποχής του Χαλκού στην Ebla (Tell Mardikh). Έξι τοποθεσίες της Συρίας, η αρχαία πόλη της Δαμασκού, η αρχαία πόλη της Μπόσρα, ο αρχαιολογικός χώρος της Παλμύρα, η αρχαία πόλη του Χαλεπίου, το (κάστρο) Κρακ των Ιπποτών, και τα Καλάτ Σάλαχ ελ Ντιν, τα αρχαία χωριά της βόρειας Συρίας έχουν καταγραφεί στον κατάλογο της "Παγκόσμιας πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco".

Πέραν των έξι μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς που προαναφέρθηκαν, ζημιές έχουν υποστεί ή κινδυνεύουν να υποστούν και πολλά άλλα από τα περίπου 10.000 μνημεία που βρίσκονται διάσπαρτα στην επικράτεια της χώρας. Ανάμεσα στους αρχαιολογικούς χώρους που υπέστησαν καταστροφές αναφέρονται μερικά από τα εντυπωσιακότερα κάστρα που διαθέτει η χώρα [Al-Madiq (Απάμεια), Shezar (Hama), Al-Rahba (Mayadin)], αρκετές εκκλησίες, η αγορά της Choms, παλαιά μουσουλμανικά τεμένη στη Daraa, ο Ασσυριακός ναός στο Tell Sheikh Hamad (δυτική Συρία) και πολλά βυζαντινά μοναστήρια, όπως της Παναγίας της Σεντνάγια (το οποίο κατά την παράδοση είχε ιδρύσει ο Ιουστινιανός), κ.ά.⁴³

Ε. Μάλι

Έγκλημα πολέμου και τραγωδία χαρακτηρίζονται οι καταστροφές που έχει υποστεί το Τιμποκτού, μια από τις μεγαλύτερες και πιο ιστορικές πόλεις της Κεντρικής Αφρικής που έχει προστεθεί από την UNESCO στον κατάλογο με τα Μνημεία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.⁴⁴

---

⁴¹ "Όποιος ελέγχει τη Δαμασκό ελέγχει την Ανατολία", Seven pillars of Wisdom, Lawrence of Arabia.

⁴² Ληλασίες ψηφιδωτών και κιονόκρανων και παρελάσεις τανκ σε ρωμαϊκές στοές αναφέρονται και στην ακρόπολη της Απάμειας.

⁴³ Η Ελλάδα μπορεί να γίνει μέσο διακοπής των ρών της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων με σκοπό την ανάκτησή τους.

⁴⁴ Το Τιμποκτού ιδρύθηκε από νομάδες κατά τον 10^ο αιώνα. Γρήγορα αποτέλεσε μεγάλο εμπορικό κέντρο, κυρίως χάρη στην γεωγραφική του θέση στα ανατολικά της Σαχάρας και ακριβώς επάνω στον ποταμό Νίγηρα που διευκόλυνε ιδιαίτερα την δυνατότητα μετακινήσεων με τα διάφορα καραβάνια.

Εκεί εδρεύει ένα από τα αρχαιότερα πανεπιστήμια στον κόσμο, το οποίο μάλιστα διαθέτει και πολλά κείμενα στα αρχαία Ελληνικά. Σύμφωνα με στοιχεία του οργανισμού 16 μαυσωλεία και περισσότερα από 4000 χειρόγραφα καταστράφηκαν ολοσχερώς από Ισλαμιστές το 2012.

ΣΤ. Πρώην Γιουγκοσλαβία

Η πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας υπήρξε από τις πρώτες χώρες που υπέγραψε και επικύρωσε τη Σύμβαση της Χάγης (26/5/75), ενώ είχε λάβει και τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών εν καιρώ ειρήνης.

Έχουν μάλιστα έχουν καταγραφεί πάρα πολλές περιπτώσεις σκόπιμης καταστροφής μνημείων, μουσείων, βιβλιοθηκών, μοναστηριών κ.λπ., από τις στρατιωτικές δυνάμεις Σέρβων, Κροατών και Μουσουλμάνων στις περιοχές του Μπούκοβαρ, του Μόσταρ, του Σεράγεβο κ.ά.

Οι βομβαρδισμοί που έγιναν το 1991 και το 1992 στο Ντουμπρόβνικ της Κροατίας, στόχευαν τα μνημεία της μεσαιωνικής πόλης.

Ζ. Λίβανος

Η πιο πρόσφατη σύγκρουση μεταξύ Λιβάνου και Ισραήλ το 2006, είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση σημαντικών καταστροφών σε πολλά από τα μνημεία της Βηρυτού αλλά και στο αρχαίο Φοινικικό Λιμάνι Byblos της πόλης(από μια πετρελαιοκηλίδα).

Οι αρχές του Λιβάνου ζήτησαν την παρέμβαση της Unesco, για τη διάσωση του αρχαίου λιμανιού της Βίβλου.⁴⁵

---

⁴⁵ Ο Γενικός Διευθυντής της Unesco εξέδωσε μια προειδοποίηση στο Ισραήλ και το Λίβανο να σεβαστούν τη Συνθήκη της Χάγης, την οποία και τα δύο κράτη έχουν επικυρώσει.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μπορείς να εξολοθρεύσεις μια ολόκληρη γενιά, να κάψεις τα σπίτια τους κι'όμως θα βρουν τρόπο να γυρίσουν αλλά αν καταστρέψεις την ιστορία τους, αν καταστρέψεις τα επιτεύγματά τους, είναι σα να μην υπήρξαν ποτέ. Ο μεγαλύτερος οπαδός αυτού του δόγματος υπήρξε ο Χίτλερ. Οι Γερμανικές λεηλασίες σύμφωνα με εκτιμήσεις της Γερμανικής κυβέρνησης αφορούσαν το 1/5 της δυτικής τέχνης, ήτοι 250.000 καλλιτεχνικά αντικείμενα πολλά από τα οποία δεν έχουν μέχρι σήμερα εντοπιστεί.

Υπάρχουν όμως και παραδείγματα όπου τα μνημεία έχουν ή εν δυνάμει μπορούν να αμβλύνουν τις διαφορές.

Οι προσπάθειες που γίνονται ενίοτε μονομερώς ή από αμφότερα τα μέρη για την αποκατάσταση και συντήρηση των μνημείων αυτών χωρίς την απώλεια του συμβολισμού τους, λειτουργούν εν δυνάμει ενωτικά.

Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η αναστήλωση του τεμένου Σελιμιγιέ από τους Ελληνοκύπριους, θέλοντας να καταδείξουν ότι δεν καταστρέφουν τα μνημεία λόγω σκοπιμοτήτων αλλά σέβονται την πολιτιστική κληρονομιά, θέτοντας στην άκρη τις εθνοτικές συγκρούσεις.

Εν κατακλείδι, πρόκειται για πόλεις όπου προηγήθηκαν εχθροπραξίες ή πόλεμος και ενδεχομένως να υπήρξε και μετακινούμενος πληθυσμός (πρόσφυγες). Κοινή επιδίωξη είναι η αποφυγή συγκρούσεων με γνώμονα τα μνημεία.

Οι κρίσεις εκδηλώνονται με αφορμή κάποια γεγονότα, και, εφόσον μείνουν ανεξέλεγκτες, μπορεί να οδηγήσουν σε καταστροφικές συνέπειες. Παρόλο που τα γεγονότα που οδηγούν σε κρίσεις δεν είναι προβλέψιμα, συνήθως είναι αναμενόμενα και επομένως θα πρέπει να υπάρξει πρόληψη. Επομένως, ο στόχος διαχείρισης κρίσεων είναι να μπορεί να προσφέρει την καλύτερη δυνατή ανταπόκριση σε όσο δυνατόν πιο σύντομο χρονικό διάστημα.⁴⁶

Είναι αναγκαία η ύπαρξη μίας πολιτιστικής πολιτικής που να στηρίζει βασικούς στόχους της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας. Είναι αναγκαίος ο διαπολιτισμικός και διαθρησκευτικός διάλογος για την καταπολέμηση του εξτρεμισμού μέσω διακυβερνητικών συνεργασιών και στενό συντονισμό με τοπικούς εταίρους.

Τη μελέτη των μεθόδων και πρακτικών προστασίας των μνημείων και των αρχαιοτήτων στο ευρύτερο πλαίσιο της διεθνούς προστασίας, παρέχει η διεθνής κοινωνία. Ειδικότερα, η κατάδειξη του ζητήματος της εμπορίας, της παρεπόμενης εκμετάλλευσης ή και της καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών, εν ευρεία έννοια, το σβήσιμο της ιστορικής μνήμης του

---

⁴⁶ Νικήτας – Σπύρος Κουτσούκης, όπ. παρ., Κοινωνικό κέντρο, σσ. 103 – 124.

κατέχοντος αντιπάλου και η ανάδειξη του ειδικού ζητήματος του θρησκευτικού φανατισμού, ως ειδικής παραμέτρου που επηρεάζει, αδιαμφισβήτητα, την ορθολογική προστασία των μνημείων και των αρχαιοτήτων.

Το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και η καταστροφή μνημείων, ανάγεται σε ζήτημα Διεθνούς ασφάλειας. Η καταστροφή των αρχαιοτήτων που έχει ως στόχο την απώλεια της Εθνικής ταυτότητας, της θρησκείας και τελικά της εδαφικής προσάρτησης, δημιουργεί την έννοια της πολιτιστικής ασφάλειας και θα πρέπει να συμπεριληφθεί στη λίστα των crimes against humanity.

Το υπάρχον νομικό καθεστώς Διεθνούς Δικαίου και έννομης τάξης ίσως λειτουργήσει αποτρεπτικά στα Διεθνή Δικαστήρια αλλά στην πράξη δεν παρέχει πλήρη προστασία. Ακόμα και το δεύτερο πρωτόκολλο το οποίο συμπλήρωσε τη Σύμβαση της Χάγης, δημιουργώντας τον θεσμό των πολιτιστικών αγαθών ενισχυμένης προστασίας, χρήζει βελτίωσης αφού δεν εφαρμόζεται όταν δίνεται προτεραιότητα στη στρατιωτική ανάγκη και όχι στην προστασία τους εξαιτίας της προτεραιότητας της "Αρχής της Στρατιωτικής Αναγκαιότητας".

Παρόμοιες διατάξεις υπάρχουν στο επιχειρησιακό εγχειρίδιο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, δύο πρόσθετα πρωτόκολλα των Συμβάσεων της Γενεύης και τον Γενικό κανονισμό Υπηρεσίας του Ελληνικού Στρατού. Το 1996 η Διεύθυνση Στρατιωτικής Δικαιοσύνης εξέδωσε το "Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου".

Οι διατάξεις σχετικά με την άρση της υποχρέωσης σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση "Επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης" και την επιβολή κυρώσεων μόνο μέσα στο πλαίσιο του Εθνικού ποινικού συστήματος δεν χρήζουν αποδοχής.

Επομένως κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία ενός αποτελεσματικότερου πλαισίου προστασίας των πολιτιστικών αγαθών το οποίο επιβάλλεται να υιοθετηθεί από όλα τα κράτη όπως αυτό ορίζεται και στο άρθρο 3 της συνθήκης της Χάγης για την διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη λήψη δραστικών μέτρων όπως:

A) Η αποτελεσματικότερη μέθοδος προστασίας των πολιτιστικών αγαθών είναι η πρόληψη. Η ανωτέρω προσέγγιση απαιτεί έναν ακριβή και καλά μελετημένο σχεδιασμό με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων (Υπουργείο Πολιτισμού, Ένοπλες Δυνάμεις κλπ). Το περίγραμμα του σχεδιασμού έχει ως ακολούθως:

1. Τα σώματα ασφαλείας και κυρίως οι Ένοπλες Δυνάμεις να αποκτήσουν την ανάλογη εκπαίδευση όσον αφορά στα μνημεία και την Εθνική σημασία τους καθώς και στα έργα τέχνης που φυλάσσονται στα μουσεία, να αποκτήσουν δηλαδή "πολιτιστική συνείδηση", στα πλαίσια της ευαισθητοποίησης και της

κινητοποίησης όλων των προαναφερθέντων φορέων αλλά και του βέλτιστου αποτελέσματος όσον αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών εν καιρώ πολέμου αλλά και ειρήνης. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής διπλωματίας που με τη σειρά της μπορεί να αποτελέσει γέφυρα επικοινωνίας και ειρήνης ειδικά για την Ελλάδα που βασίζει πολλά στη διεθνή προβολή του πολιτισμού της. Αυτό θα οδηγήσει στην αποτελεσματική χάραξη στρατηγικής όσον αφορά στην προστασία τους. Θεωρώ ότι πρέπει και στην Ελλάδα σύμφωνα με τα πρότυπα άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, όπως στη Φιλανδία, με βάση στοιχεία της Unesco, να δημιουργηθεί ξεχωριστός Τομέας Διαχείρισης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, αφενός μεν προκειμένου να διασφαλιστεί ο σεβασμός για την πολιτιστική μας κληρονομιά, αφετέρου για την εκπαίδευση στρατιωτικών σε τέτοια θέματα με νομική παιδεία. Επιπλέον, οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας μπορούν να συμβάλλουν στη λήψη μέτρων για τον εντοπισμό των κλαπέντων αρχαιοτήτων σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και χάραξη στρατηγικής για την απόδοσή τους (restitution) που σε πολλές περιπτώσεις καταλήγουν σε μουσεία ή συλλέκτες.

2. Στις σχολές ΠΣΕΑ, δεν θα πρέπει το σχέδιο «Αξίος» να περιορίζεται σε μία και μόνο απλή αναφορά αλλά να δίδεται εξίσου βαρύτητα με τα άλλα σχέδια προκειμένου να ευαισθητοποιηθούν και άλλα στελέχη του δημόσιου τομέα τα οποία επιπροσθέτως χειρίζονται ως επί το πλείστον διαβαθμισμένο υλικό και θα πρέπει να έχουν μία πιο σφαιρική αντιμετώπιση του θέματος.
3. Αξιοποίηση στελεχών των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων που έχουν συμμετάσχει σε τέτοιες αποστολές στο εξωτερικό και συνεργασία με χώρες που έχουν υποφέρει από την κλοπή ή καταστροφή μνημείων πολιτισμού σε ένοπλες συρράξεις, ξεκινώντας από τους ομοεθνείς Κυπρίους αδελφούς και φθάνοντας στους ομοθρήσκους Σέρβους.

Η διεθνής κοινότητα δεν κάνει τίποτα για να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση και παρακολουθεί αμέτοχη τις εξελίξεις, όπως είδαμε στις πολιτιστικές καταστροφές του Ιράκ και της Συρίας. Πρέπει όλοι να ευαισθητοποιηθούμε γιατί ο εχθρός είναι κοινός και το φαινόμενο παγκόσμιο.

Η λύση είναι επίσης κοινή και πανανθρώπινη και παράλληλα με τον αγώνα για τις ανθρώπινες ζωές πρέπει να δίνεται και ο αντίστοιχος για τη διάσωση της παγκόσμιας, κοινής πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Ιδιαίτερα η Ελλάδα που βασίζει την ήπια ισχύ της στον πολιτισμό θα μπορούσε να είναι πρωτοπόρος σε ευρωπαϊκό και ίσως παγκόσμιο επίπεδο, ενώ θα μπορούσε παράλληλα να προβάλλει η τις καταστροφές, κλοπές και λεηλασίες που υπέστη από τους κατακτητές. Πιστεύω πως αυτές τις ενέργειες θα

βοηθήσουν στο να γίνει εντονότερη η παρουσία των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων στα παγκόσμια δρώμενα, με μια προβολή και πρωτοβουλία, η οποία δεν συνεπάγεται ιδιαίτερο κόστος.

Β) Στα πλαίσια της ευαισθητοποίησης και της κινητοποίησης όλων των προαναφερθέντων φορέων αλλά και του βέλτιστου αποτελέσματος όσον αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών εν καιρώ πολέμου αλλά και ειρήνης, θα πρέπει τα σώματα ασφαλείας να αποκτήσουν την ανάλογη εκπαίδευση όσον αφορά στα μνημεία και την Εθνική σημασία τους καθώς και στα έργα τέχνης που φυλάσσονται στα μουσεία, να αποκτήσουν δηλαδή "πολιτιστική συνείδηση".⁴⁷

Γ) Τα μέτρα αντιμετώπισης των καταστροφών μετά τις συγκρούσεις. Οι εμπλεκόμενοι φορείς και το κράτος θα πρέπει να αντιδράσουν άμεσα καταγράφοντας τις καταστροφές στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία και εντοπίζοντας τα κλαπέντα αντικείμενα από τα μουσεία.

Άμεσα θα πρέπει να ζητηθεί η επιστροφή τους.

Δ) Αυστηρές κυρώσεις σε όσους παραβιάζουν το πρωτόκολλο της Χάγης. Το NATO δεν είναι συμβαλλόμενο στο εν λόγω πρωτόκολλο ούτε και η UNESCO. Επομένως, από τη στιγμή που Διεθνείς οργανισμοί δεν μετέχουν, δεν μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματικό έλεγχο και προστασία.

Ε) Διευκόλυνση και προώθηση του έργου της Unesco, για την ανάδειξη και προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), όπως προβλέπεται και από το δεύτερο πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης.

Ζ) Αλλαγή του υπάρχοντος καθεστώτος ειδικής προστασίας το οποίο παρέχεται σε περιορισμένο αριθμό καταφυγίων και σε ελάχιστες περιπτώσεις τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν προετοιμαστεί για αυτό.

Η) Η αυξανόμενη ζήτηση και προσφορά αρχαίων αντικειμένων ενθαρρύνει όχι μόνο τις λαθρανασκαφές, τις λαθραίες εξαγωγές αλλά και τις παράνομες συλλογές από ιδιώτες και μουσεία. Μουσεία του εξωτερικού εκθέτουν αμφιβόλου προελεύσεως αποκτήματα και αν και οι Διεθνείς Συμβάσεις λειτουργούν αποτρεπτικά και σε πολλές περιπτώσεις κατασταλτικά, το πρόβλημα εντοπίζεται στο ποινικό δίκαιο της εκάστοτε χώρας.

---

⁴⁷ Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής διπλωματίας (Γιανναράς Χρήστος, Πολιτιστική Διπλωματία- Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού, Ίκαρος 2003), που με τη σειρά της μπορεί να αποτελέσει γέφυρα επικοινωνίας και ειρήνης ειδικά για την Ελλάδα που βασίζει πολλά στη διεθνή προβολή του πολιτισμού της. Αυτό θα οδηγήσει στην αποτελεσματική χάραξη στρατηγικής όσον αφορά στην προστασία τους.

Επομένως πρέπει να συνταχθεί ένας ενιαίος ποινικός κώδικας για την κατοχή κλεμμένων αντικειμένων όλων των συμβαλλόμενων κρατών στη Σύμβαση της Χάγης.⁴⁸ Στην Ελληνική Νομοθεσία υπάρχουν 2 κυρωτικοί Νόμοι της Σύμβασης της Χάγης του 1954 που ισχύουν για όλα τα συμβαλλόμενα Μέρη. Ο πρώτος είναι του 1981 στα γαλλικά με μετάφραση στα Ελληνικά και ο δεύτερος του 2005 στα αγγλικά με μετάφραση στα Ελληνικά.

Θ) Εντονότερος έλεγχος των μεταβιβάσεων κυριότητας και σύσταση Εθνικών Υπηρεσιών προστασίας για την πρόληψη των παράνομων εξαγωγών (άρθρο 14). Οι αρχαιοπώλες να υποχρεούνται στην τήρηση βιβλίου στο οποίο να αναφέρονται όλα τα στοιχεία του αντικειμένου, του προμηθευτή και η απαγόρευση εξαγωγής του εν λόγω αντικειμένου.

Ι) Η δημιουργία ενός πολιτιστικού χάρτη όπου θα επισημαίνονται όλες οι αρχαιολογικές θέσεις και τα μουσεία και σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης θα γνωστοποιείται.

Κ) Μέτρα για τον εντοπισμό των κλαπέντων αρχαιοτήτων σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και χάραξη στρατηγικής για την απόδοσή τους (restitution), που σε πολλές περιπτώσεις καταλήγουν σε μουσεία ή συλλέκτες.⁴⁹

Λ) Τα έργα τέχνης αποτελούν βασικό στοιχείο της Εθνικής ταυτότητας κάθε λαού, γι' αυτό πολλές φορές η πολιτιστική κληρονομιά είναι μεταξύ των στόχων στον πόλεμο. Αφανίζοντας τον πολιτισμό ενός λαού εξαλείφεται και Εθνική του ταυτότητα.

Μ) Οι Ενάλιες αρχαιότητες, ειδικά μάλιστα αυτές που βρίσκονται πέρα από τα όρια της Εθνικής δικαιοδοσίας δεν αναφέρονται ρητά πουθενά. Για την προστασία των Ενάλιων αρχαίων θα πρέπει να υπάρξει ένα νομικό πλέγμα λυσιτελές που θα οδηγήσει στην πραγματική προστασία των εκτός κηρύξεως αρχαιολογικών χώρων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ενεργή σύμπραξη της αρμόδιας υπηρεσίας ad hoc. Επιπλέον, θα έπρεπε από το Ελληνικό κράτος να προβλεφθούν ποινικές κυρώσεις για περιπτώσεις που θα προσβάλλονται ενάλια πολιτιστικά αγαθά.

Η INTERPOL δημοσίευσε την πρώτη της ανακοίνωση με τα κλαπέντα έργα τέχνης το 1947 και σήμερα στη βάση δεδομένων της έχουν πρόσβαση πολλά μέλη και φορείς ανά τον κόσμο. Για την πάταξη της αρχαιοκαπηλίας συνεργάζεται με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO), το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων

---

⁴⁸ Δεν υπάρχει ενιαίος ποινικός κώδικας. Τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν συμφωνήσει σε ορισμένα και πολύ συγκεκριμένα πράγματα αλλά η κάθε χώρα έχει τον δικό της Νόμο για την προστασία των αρχαιοτήτων.

⁴⁹ Ο βασικός, παραδοσιακός κανόνας, με διεθνώς γενική ισχύ είναι ότι τα εμπράγματα δικαιώματα διέπονται από τη *lex rei sitae*, το δίκαιο του τόπου όπου βρίσκεται το πράγμα. Ο κανόνας αυτός ισχύει όχι μόνο για ακίνητα αλλά και για κινητά.

(ICOM), τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τελωνείων (WCO). Ως ενισχυτικούς παράγοντες με το πέρασμα του χρόνου στη διακίνηση αρχαιοτήτων, η INTERPOL αναφέρει τη βελτίωση των συστημάτων μεταφορών και την πολιτική αστάθεια ορισμένων χωρών. Για τον λόγο αυτό στις ανακοινώσεις της καλεί τους έμπορους έργων τέχνης να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην ανταλλαγή πληροφοριών. Στην ιστοσελίδα της INTERPOL μπορεί να βρει κανείς τις πρόσφατες κλοπές έργων τέχνης, τα ανακτημένα έργα, τα αζήτητα έργα, κάποια από τα κλεμμένα Ιρακινά, Συριακά και Αφγανικά πολιτιστικά αγαθά, επίσης, αφίσες με τα πιο καταζητούμενα κλεμμένα έργα, βίντεο για την αντιμετώπιση του παράνομου εμπορίου έργων τέχνης στην ΝΑ Ευρώπη, λίστα με κλεπταποδόχους κ.α.⁵⁰

Παρά το ότι δεν υπάρχει ο τέλειος νόμος και η αύξηση της προστασίας περνάει μέσ'από την διάδοση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, εντούτοις ο νόμος έχει γίνει πρωταρχικό μέσο για τη διατήρηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Η έρευνα δικαίου και αρχαιολογίας παρέχει τις βάσεις για τη σύγκριση συστημάτων διεθνώς που αφορούν στους νόμους για την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το σύνολο των νόμων που αφορούν στην αρχαιολογική κληρονομιά και καλύπτουν το πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον, λειτουργούν ως σημαντικός παράγοντας ηθικών και πολιτισμικών αλλαγών. Μελετώντας τις απαρχές και την ιστορική εξέλιξη μπορεί κανείς να ανιχνεύσει την επίδρασή τους στη ανάπτυξη της αρχαιολογίας.

Η ιδέα της διατήρησης τοποθετείται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα αρχών. Η καταστροφή των αρχαιοτήτων που έχει ως στόχο την απώλεια της Εθνικής ταυτότητας, της θρησκείας και τελικά της εδαφικής προσάρτησης, καθώς και η αποτελεσματική προστασία τους ανάγονται σε ζητήματα διεθνούς ασφάλειας.

Ο ρόλος του αρχαιολόγου προκειμένου για την εμπειριστατωμένη προστασία και διεκδίκηση των πολιτιστικών αγαθών είναι κρίσιμος και είναι απαραίτητη η διεπιστημονική προσέγγιση με σκοπό την δημιουργία ενός αποτελεσματικού πλαισίου προστασίας. Ο αρχαιολόγος είναι υπεύθυνος στο να εμψυχήσει τον σεβασμό για τα πολιτιστικά αγαθά και με τον ίδιο σεβασμό να φροντίσει, ώστε να ληφθούν τα καταλληλότερα μέτρα για τη διαφύλαξη τους. Η μονόπλευρη αντιμετώπιση του θέματος, αποβαίνει στείρα και τελείως αναποτελεσματική. Επιβάλλεται η διεπιστημονική μελέτη και προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους.

Η παγίωση της σχέσης θεού και ανθρώπου στη διάσταση του γήινου χώρου μέσω μνημείων που λειτουργούν ως φορείς μνήμης, αποτελεί διαχρονικό θρησκευτικό φαινόμενο όπως αποδεικνύεται με τον καλύτερο τρόπο στην περίπτωση των Ιεροσολύμων, του κοινού προσκυνηματικού κέντρου

---

⁵⁰ <https://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Protecting-Cultural-Heritage>

(ομφαλού) και των τριών μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών με τους ιερούς τόπους να θέλουν να δηλώσουν την αίσθηση της παρουσίας του θεού στη γη.

Είναι καθήκον μας να προστατεύσουμε την πολιτιστική μας κληρονομιά, ως μνήμη για την ανθρωπότητα.

«Σήκω να πας στη Νινευή, τη μεγάλη πόλη, και ν' αναγγείλεις την τιμωρία της, γιατί είδα τη φουλότητα των κατοίκων της» (Ιωνάς)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Αντωνίου Θ., "Is there any discord between Constitutional and International Law Protection of Archaeological Heritage?", στο *Archaeological Heritage: Current Trends in its Legal Protection (International Conference, Athens 26-27 November 1992)*, Sakkoulas Bros/Institute of Constitutional Research, Athens 1995, σελ. 87.
2. Αποστολάκης Γ., Προστασία αρχαιοτήτων και θρησκευτικά μνημεία, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα-Αθήνα, 2002.
3. Βενιζέλος Ευ., Διαχρονία και Συνέργεια: μια Πολιτική Πολιτισμού, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998
4. Βέργου Μ., *The Law of naval Warfare*, Paris Pendone, 1983
5. Βέργου Μ., Athens International Conference on the return of Cultural Property to its Country of origin, Athens 17-18 March 2008, *Revue de presse-Press Review*.
6. Βουδούρη Δ., "Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς", εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992.
7. Βουδούρη Δ., Στρατή Α., "Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο", εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1999.
8. Βουδούρη Δάφνη, Κράτος και μουσεία. Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 2003.
9. Βουδούρη Δ., "Ο νέος νόμος 3028/2002 υπό το φως των διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς", στο Τροβά Ε. (επιμ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 25.
10. Βουδούρη Δ., "Greek legislation concerning the international movement of antiquities and its ideological and political dimensions", στο Damaskos D., Plantzos D. (eds.), *Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece: 3rd Supplement*, Benaki Museum, Athens 2008, σελ. 125.
11. Γιαννικουρή Α., με Καραγιώργη Β. (επιμ.), *Διάσωση και προβολή της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς των μεγάλων νησιών της Μεσογείου: πρακτικά του διεθνούς συμποσίου, Ρόδος, 1-3 Σεπτεμβρίου 2005*, Υπουργείο Πολιτισμού, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαϊακών Σπουδών, Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Αθήνα 2006.
12. Γραμματικάκη - Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουσαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., "Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών υπό το πρίσμα του διεθνούς, κοινοτικού και Ελληνικού δικαίου", εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001.
13. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., *Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002.
14. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., "Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από πλευράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων", στο Κρίση Α.

- (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 43.
15. Δημοσθένους, Δ. 2005. *Εκκλησίες της Κατεχόμενης Κύπρου*. Κέντρο Μελετών της Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία.
  16. Δωρής Ε., Το δίκαιον των αρχαιοτήτων: νομοθεσία, νομολογία, ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 1985.
  17. Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου, 1999. *Κύπρος: Η Λεηλασία ενός Πολιτισμού*. Βουλή των Ελλήνων
  18. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, "Εφαρμογή της Σύμβασης του 2005 της Unesco στην Ευρωπαϊκή Ένωση" στο <http://www.europarl.europa.eu/studies>
  19. Ζερβάκη Α., "Προστατεύοντας την παγκόσμια πολιτιστική και φυσική κληρονομιά στην πράξη: μια σύντομη αποτίμηση", στο Περράκης Σ. (επ.), Η Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς 40 χρόνια μετά. Μια κριτική αποτίμηση. Έδρα UNESCO Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, (υπό έκδοση).
  20. Θεοφάνους Ανδρέας, Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μίας Ομοσπονδιακής Κύπρου, Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2016.
  21. Καλπαδάκης Γιώργος., "Για ένα ανεξάρτητο θεσμικό μέτωπο κατά των δομικών διακρίσεων", Σύγχρονα θέματα, Αθήνα 2013, σ.12.
  22. Καραγιάννης, Γ. Χ.: "Μασάντα: Ο Λευκός Βράχος της Ιουδαϊκής Επανάστασης", Corpus7 (1999), 40-47.
  23. Καραγιάννης, Γ. Χ.: Αρχαιολογία και Θεσμολογία του Βιβλικού Ισραήλ, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2013.
  24. Καραθάνου Κ., Ισλαμική Τέχνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος 2007.
  25. Καρύμαπαλη-Τσιπτσίου Γ., με Βασιλακάκη Ε., Παπαγεωργίου Δ., Γεωργιάδη Α., Προστασία πολιτισμικών αγαθών, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Θεσσαλονίκη 2009.
  26. Κόνσολα Ντ., Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1990.
  27. Κόνσολα Ντ, Η πολιτιστική δράση των διεθνών οργανισμών: παραδόσεις, χ.ε., Αθήνα 1994.
  28. Κόνσολα Ντ., "Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς", εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995.
  29. Κόνσολα Ντ., Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2006.
  30. Κορρές, Μ.: Ο Ναός της Αναστάσεως στην Ιερουσαλήμ, Μαθήματα Εμβαθύνσεως στην Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 2018.
  31. Κουσουλής Π., Πολιτισμοί της Μεσοποταμίας, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος 2002.
  32. Κουτσούκης Νικήτας - Σπύρος, "Διαχείριση Κινδύνων, Κρίσεων και Καταστροφικών Γεγονότων: Μια σύγχρονη διοικητική πρακτική και

- μια νέα αναγκαιότητα στη σύγχρονη διακυβέρνηση", Κοινωνικό κέντρο, αρ. τ 2,3 (2008).
33. Κουτσούκης Σ. Κλεομένης, Απολλώνιοι και Διονυσιακοί στην κοινωνική έρευνα, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2002.
  34. Κουτσούκης Σ. Κλεομένης, Η Πολιτική Ανάπτυξη-Εισαγωγή στη Θεωρία, τις Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1999.
  35. Κυριαζή Κ., "Πολιτιστικά αγαθά και εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης διαφορών" στο Κρίσπη Α. (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 167.
  36. Κυριακίδης Κλεάνθης (2017). "Η πορεία, η στρατηγική και το μέλλον του 'Ισλαμικού Κράτους", *Foreign Affairs, the Hellenic Edition*, Οκτώβριος - Νοέμβριος, σσ. 81-93.
  37. Ματαράγκας Β., "Το θεσμικό πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών", στο Κρίσπη Α. (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 187.
  38. Μητρόπουλος, Γ. Θ.: Ο Πανίερος Ναός της Αναστάσεως Ιεροσολύμων, Το έργο του Κάλφα Κομνηνού 1808-1810, Εκδόσεις: Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μελετών, Θεσσαλονίκη 2009.
  39. Μουσταΐρα Ε., "International Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict", στο *Fondation Prof. E. Krispis et Dr. A. Samara Krispi, La protection internationale des biens culturels. Regard dans l'avenir*, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2003, σελ. 115.
  40. Μουσταΐρα Ε., Συγκριτικό δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012.
  41. Μουσταΐρα Ε., - "Προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμός" στο Κατσουράδης Α., (επιμ.), Η Διεθνής και Ευρωπαϊκή Νομική Διάσταση του Τουρισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012.
  42. Μπόση Μ., Η Διεθνής Ασφάλεια στον Μεταψυχροπολεμικό Κόσμο – Οι Αραβικές εξεγέρσεις και η περίπτωση της Συρίας, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2014.
  43. Μπρεδήμας Α., "Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΥΝΕΣΚΟ", στο Διεθνείς Οργανισμοί και Ελληνική Δημόσια Διοίκηση, Πάντειο Πανεπιστήμιο/ Κέντρο Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, Αθήνα 1994, σσ. 183-207.
  44. Μπρεδήμας Α., "Η αρχή της ακεραιότητας (integrity) του πολιτιστικού αντικειμένου και το θέμα της επιστροφής του", στο Κρίσπη Α. (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 117.

45. Παναγιωτάκη Μ., Σχέσεις Αιγαίου με την Ανατολική Μεσόγειο, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος 2002.
46. Πάντος Πάντος Α, Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτισμική κληρονομιά κατά θέματα, τ. Α', Ελληνική νομοθεσία, ΥΠΠΟ, Διεύθυνση Αρχείων Μνημείων και Δημοσιευμάτων, Αθήνα 2001.
47. Παπαγιάννη Δ., "Ο πολιτισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση", εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.
48. Παπαδόπουλος Χ.Α.: Ιστορία της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων, Αθήνα 1970.
49. Παπαδοπούλου Μάρθα, "Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης", στο PerrakisSt., MaroudaM.-D. (ed.), *Armed Conflicts and International Humanitarian Law: 150 Years After Soferino*, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2009, σελ. 523.
50. Περράκης Σ., "L'apport des organes des droits de l'homme du Conseil de l'Europe dans la promotion et protection de la diversité culturelle. Aspects institutionnels et constats des résultats", *Annuaire International des Droits de l'homme III*, 2008, σελ. 307.
51. Περράκης Σ., Το ζήτημα των Γερμανικών επανορθώσεων στην Ελλάδα. Διεθνείς και Εθνικές διαστάσεις, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2011.
52. Ρούκουνας Ε., "Sub-marine archaeological research: some legal aspects" στο Leanza P. (ed.), *Il regime giuridico del Mare Mediterraneo*, Giuffrè, Milano 1987, σελ. 309.
53. Ριμπά Διαμαντένια, - "Η ανάγκη συντονισμού των πρωτοβουλιών Ομογενών και Φιλελλήνων, ανά τον κόσμο , για την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα στη γενέτειρά τους", στο Κρίσπη Α. (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 291.
54. Σακκάς Δ. Ι., Το Παλαιστινιακό, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005.
55. Σάμψων Α., Κατσαρού – Τζεβελέκη Σ., "Η πρώτη κατοίκηση της Κύπρου και η επιρροή της στη συζήτηση για τη Νεολιθικοποίηση του Αιγαίου", εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2006.
56. Σάμψων Α., Παγκόσμια Αρχαιολογία, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος 2001.
57. Σταματούδη Ε., "Αρχές και τάσεις στο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς", στο Κρίσπη Α. (επιμ.), Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, Σάκκουλας-Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρ. Α. Σαμαρά-Κρίσπη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 149.
58. Στρατή Α., "Deep Seabed Cultural Property and the Common Heritage of Mankind", *International Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, Issue 4, October 1991, σελ. 859.
59. Στρατή Α., "Το διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς", *Περιβάλλον και Δίκαιο*, τ. 2, Φθινόπωρο 1994, σελ. 7.

60. Στρατή Α., "Η υποβρύχια αρχαιολογία και το νέο δίκαιο της θάλασσας", *Ενάλια*, τόμος IV, τ. 1/2 (1992), έκδοση 1995, σελ. 26.
61. Στρατή Α., *The protection of the underwater cultural heritage: an emerging objective of the Law of the Sea*, Publications on Ocean Development, No 23, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1995.
62. Στρατή Α., με Βουδούρη Δ. (επιμ.), *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Κείμενα, Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Κείμενα Δημοσίου Δικαίου αριθ. 3, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999.*
63. Στρατή Α., - "Η προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Εναλλακτικά σενάρια και νεότερες εξελίξεις", εκδ. *Ενάλια*, τόμος V, τεύχη 3/4, (1993), 1999, σελ. 38.
64. Στρατή Α., "Νέοι κανόνες για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στις ένοπλες συρράξεις: Το δεύτερο πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης του 1954", *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, Ειδικό Τεύχος αφιερωμένο στη μνήμη Κρατερού Ιωάννου*, 2001, σελ. 451.
65. Τροβά Ε., "Πολιτιστικά αγαθά και ταυτότητες. Ή κατά πόσον μπορεί ο νόμος να προσφέρει την αθανασία", *ΔΤΑ2010*, 47, σελ. 667.
66. Τσάλτας Γ., (επιμ.), *Περιβάλλον Πολιτισμός και Ορθοδοξία: Η προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ως ανθρώπινο δικαίωμα*, Πρακτικά Συνεδρίου που οργάνωσαν στην Κύπρο η Ιερά Μονή Κύκκου και το ΕΚΕΠΕΚ του Παντείου Πανεπιστημίου, εκδ. Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2006.
67. Φίλιας Βασίλης, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, Gutenberg, Αθήνα 1977.
68. Baylis J., Smith St., Owens P., *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2007.
69. Heywood Andrew, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1999.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Alan Collins, *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, 2007.
2. Avni Gideon and Seligman Jon, *Between the Temple Mount/Haram el-Sharif and the Holy Sepulchre: Archaeological Involvement in Jerusalem's Holy Places*, *Journal of Mediteranian Archaeology*, 2006.
3. Bottini C., Segni Di L., Chrupcala Daniel L., *One Land – Many Cultures – Archaeological Studies in Honour of Stanislaο Loffreda OFM*, Studium Biblicum Franciscanum – Collectio Maior, Franciscan Printing Press, Jerusalem 2003.
4. Blythe Bowman Proulx, *Organized criminal involvement in the illicit antiquities trade. Trends in organized crime*, vol.14, n.1, March 2011, pp. 1-29.

5. Cunliffe Emma, Leonardo Leckie, Bastien Varoutsikos, Towards a Protection of the Syrian cultural heritage: a summary of the national and international responses volume iv, Published by Heritage for Peace 2017.
6. Cyprus Law Tribune, 1991, *Kanakaria Mosaics- The Trial*.
7. Dyson L. Stephen, "Archaeology Be Dammed"|Archaeology, vol.50, No.1, Archaeological Institute of America, (January/February 1997), p.6.
8. Godfrey Naanlang Danaan, Journal of Arts & Humanities, A Theoretical Discourse on the Mediatisation and Framing of jos Ethno-Religious Conflicts"volume 06, issue 02, 2017, pp.43-56.
9. Hanson V.D., Heath J., «Who Killed Homer?», The Demise of Classical Education and the Recovery of Greek Wisdom, 1999.
10. Hayden D., «The power of place», Massachusetts: The MIT Press, 1995.
11. HerzH. John, "Journal Article, Idealist Internationalism and the Security Dilemma",World Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), pp. 157-180
12. Jansen, M., 2005, *War and Cultural Heritage: Cyprus after the 1974 Turkish Invasion*, Minnesota Mediterranean and Eastern European Monographs XIV, University of Minnesota.
13. Mordaunt-Crook. J., «The Greek Revival», London 1972.
14. Moropolou A.: Presentation on the Completion of the Rehabilitation of the Holy Aedicule, National Technical University Of Athens, Athens 2017.
15. Nahlik S., "Protection of cultural Property, International Dimensions of Humanitarian Law", Unesco, Paris, 1988, p.203-215
16. Najem Tom, Michael J. Molloy,Michael Bell,John Bell, Governance and Security in Jerusalem: The Jerusalem Old City Initiative, Rutledge.
17. Nahlik S, "Protection Internationale des biens culturels encas de conflitarmé", Recueil des Cours de l'Academie de Droit International de la Haye, 120 p. 61-163.
18. Newsbriefs, "Crisis in Croatia", Archaeology, vol.45, No. 2, Archaeological Institute of America, (March/April 1992), pp. 20-21
19. Nielsen E. Michael, "An Assessment of Religious Conflicts and Their Resolutions"Journal for the Scientific Study of Religion, Vol.37, No. 1 (Mar., 1998), pp.181-190.
20. Nijakowski M.Lech and Kosicki H. Piotr, "Monument Wars and the Pursuit of Symbolic Dominion over a Territory:Analysis Based on the Case of Germans in Poland", International Journal of Sociology, Vol. 36, No.4, Collective Memory and Social Transition in Poland, Taylor & Francis, (Winter, 2006/2007), pp.27-44.
21. Press and Information Office, *Flagellum Dei: The Destruction of the Cultural Heritage in the Turkish Occupied Part of Cyprus*. PIO. Nicosia.

22. Patric j. O'Keefe, The first Protocol to the Hague Convention, Fifty Years on the Art Antiquity and Law, Vol.IX, 2004.
23. Patric J. O'Keefe , Combattre les destructions et le vol, ed. UNESCO, 1999.
24. Pixner B., With Jesus in Jerusalem, Corazin publishing, Israel 1996.
25. Prott Lyndel, Commentary 1954, Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict.
26. Saint Clair W., «Lord Eigin and the Marbles», London 1967.
27. Saint Clair W., «Ο λόρδος Έλγιν και τα μάρμαρα», πρόλογος: Κωνσταντίνος Δάλλας, μετάφραση: Περραντάκου-Κουκ Μαίρη, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
28. Simon Mackenzie, illicit deals in cultural objects as crimes of the powerful, Crime, Law and Social Change, vol.56, n.2, pp. 133-153.
29. Shragai Nadav, The Al Aksa is in Danger Libel: The History of a Lie, Jerusalem Center for Public Affairs, Israel 2012.
30. TkanLifi, The Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. The Hague and other instruments of the International Law, concerning the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. Dartmouh Publishing/UNESCO, 1996.
31. Vrettos Th., «The Elgin affair», Arcade publishing, New York 1997.
32. Wiebenson D., «Sources of Greek revival architecture», London 1969.
33. שמואל ברקוביץ, מלחמות המקומות הקדושים, Berkovits Shmuel, The Battle for the Holy Places, Israel 2000.
34. D. oman Ahmed Mohammed Hudhaifi , اتفاقية التعاون في مجالات حماية الأثار وكشفها وصيانتها وترميمها والمحافظة عليها بين الدول الأعضاء في مكتب التربية العربي لدول الخليج وملحقها (μετάφραση: Συνεργασία και συμφωνία στους τομείς της προστασίας των μνημείων, της ανίχνευσης και της συντήρησης, της αποκατάστασης και της διατήρησης αρχαιολογικών μνημείων των κρατών μελών του. Γραφείο Παιδείας για τις χώρες του Αραβικού Κόλπου).
35. D. oman Ahmed Mohammed Hudhaifi, الحماية الجنائية للآثار - دراسة مقارنة. أمين أحمد محمد الحذيفي (μετάφραση: Ποινική προστασία των αρχαιολογικών μνημείων αποτελέσματα μιας συγκριτικής μελέτης).

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- www.iccrom.org
- www.international.icomos.org
- <http://icom.museum>
- www.ovpm.org
- www.ica.org
- www.icbs.org
- <http://www.heritagewatch.org/>
- www.unesco.org
- www.un.org
- www.europanostra.org

- www.icrc.org
- www.mcw.gov.cy
- www.mfa.gov.cy
- www.voerich.org
- [http://www.unesco.org/culture/legalprotection/war/html_engli
ndex_enshtml](http://www.unesco.org/culture/legalprotection/war/html_engli
ndex_enshtml)
- www.wmf.org
- www.ifla.org
- <http://whc.unesco.org>
- <http://whc.unesco.org/en/emblem>
- <http://whc.unesco.org/en/globalstrategy>
- <http://whc.unesco.org/en/list/139>
- <http://whc.unesco.org/publications>
- <http://whc.unesco.org/series>
- <http://makthes.gr/blog>
- [http://www.coe.int/t/e/cultural_Cooperation/Enviroment/Land
scape/](http://www.coe.int/t/e/cultural_Cooperation/Enviroment/Land
scape/)
- <http://www.heritagemaita.org/hypageum.html>
- <http://www.docomodo.com>
- www.applicom.com/manu/ingather.htm
- <http://www.forthnet.gr/templates/>
- www.communities.gov.uk
- <http://whc.unesco.org/en/news/253>
- www.iht.com
- http://presidency.gr/omil_content.asp?rid=914
- [http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-
48-3.doc](http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-
48-3.doc)
- <http://whc.unesco.org/events/112>
- <http://www.presslibraries.gr>
- www.un.org/icty.htm
- <http://eamena.arch.ox.ac.uk/team/dr-emma-cunliffe>

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2019 ΕΙΚΟΣΙΕΞΙ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ